

GONDOLAT—jel

1988/I

A hatalomnak keze van
és oszt vele és üt vele
Fiatal titkárnője van
és helytelenkedik vele
A hatalomnak pénze van
pénzel és lepénzel vele
A hatalomnak arca van
amin a bőr cserélhető
A hatalomnak szive van
bárkibe átültethető
A hatalomnak fegyvere van
mi mást tehetne öl vele
A hatalomnak hatalma van
és él ha visszaél vele

/Ratkó József: Sanzon a hatalomról -
kezdőknek/

Tartalom

A JATE BTK kiadványa

Pató Attila: A csehszlovákiai magyar kisebbség	2
Nyílt levél az országgyűlés tagjaihoz /dokumentum/.....	6
Lelkiismeretszabadság '87	13
"Találkozunk a Három Darunál" /fordítás/.....	20
Horváth Iván: József Attila és a párt	24
"Stalker" /fordítás/.....	34
Mészáros Róbert: Mószertani segédeszköz	39
Demcsák Katalin: Lecce - színházi beszámoló	43
Tövisvirág helyett - Szörényi László	47

Cimlap és illusztráció Czabarka Zsuzsa

Eredeti szándékunk szerint ezt a számot összevontnak terveztük. Utólag emiatt tűnhet furcsának, hogy 87-es témákkal is találkozhat az olvasó. E megkésetttség mentségeül szolgálhat, hogy az írások részben későn készültek el, ill. technikai és anyagi problémák miatt a lap átfutási ideje elhúzódott.

Mindezekért elnézéseket kérjük.

A szerk.

A Tanulmányi és Vizsgaszabályzat 4.§. /2./ bek. 9. pontja a tanév időbeosztását illetően úgy rendelkezik, hogy az órák száma a 8 félév során átlagosan 32, de nem haladhatja meg a 36-ot, a vizsgáké pedig a 6-ot. Karunkon ezzel még nem tekinthetjük véglegesen megoldottnak nehézségeinket. Legtöbb gond a magyar-történelem szak 4. és 8. félévi vizsgaszámával és az ideológiai tárgyak túlhangsúlyozott szerepével van. (Ez utóbbi probléma miatt most kezdődött aláírásgyűjtési akció.) Az Egyetemi Tanács bölcsészhallgatóinak nemrégiben sikerült megvitatnia a fent említett kérdéses pontot a BTK dékánjával, dr. Kristó Gyulával és helyettesével, dr. Szalamin Edittel.

A megbeszélés résztvevői az alábbi négy pontban állapodtak meg:

1. A bölcsészszakpárok 88%-a kielegíti a TVSZ fenti pontjának azon új követelményét, hogy a heti kötelező óraszám egyetlen félévben sem haladja meg a 34 órát. A szakpárosítások 2. félévére ezt a helyzetet nem tudjuk felszámolni, mivel a tanszékek által a 2. félévre beterjesztett tantárgyfelosztások az eredeti 36 órás maximum alapján készültek.
2. Az 1988-89. tanévtől a BTK-n nem kötelező az előadások látogatása a bölcsésztergyak, ill. az általánosan kötelező tárgyak közül a BTK-hoz tartozó tanszékek tárgyainak vonatkozásában. A marxista tárgyak esetében a Kar lépéseket tesz az előadások kötelező jellegének megszüntetésére.
3. A készülő új, bölcsészképzési irányelvektől függően óraszámcsökkentés (heti 28-30 óra) is számításba jöhet.
4. Hosszabb távon esetleg a másfél szakosság, vagy a kötelező óralátogatás egyetemleges eltörlése is megvalósulhat.

k.m.f.

Dr. Szalamin Edit
dékánhelyettes

Csehszlovákiai magyar diákok - Pillanatkép

Csehszlovákiai magyarok, fiatalok mesélték: "nemrég járt nálunk X magyarországi rockzenész, beszélgettünk vele, de minden zenészi tehetsége mellett, kicsit kiábrándító volt." Erdélyi származással dicsekedett, de az ő helyezettökről semmit nem tudott és ostobaságokat mondott - számunkra - alapvető tényekről. Bár, amint mondják, az sem ritka, ha átjönnek Győrbe, vagy Budapestre, hogy megkérdik tőlük: "és hogyhogy ilyen jól beszéltek magyarul?" és ha az így kialakuló érzéseiket általánosítják egy kicsit, akkor azt hiszem igazuk van. Igaz, történetírásunk próbálja behozni lemaradását, ám felső- és középfokú oktatásunk még nem jellemezhető a friss információk gyors átadásának képességével, az általános tájékozottság színvonala pedig többnyire alacsony vagy bizonyos vulgáris, kispolgári mentalitás jellemzi. Sőt, bölcsészekre, de még történelemszakosokra sem mondható feltétlenül, hogy épkezláb mondatokkal, egyszerűen tudnának beszélni a határainkon túl élő kisebbség mai, jelenkori helyzetéről. Csehszlovákia, illetve a Felvidék mintha különösen kívül esne látókörünkön - aminek nyilván földrajzi okai is vannak.

Ezért szeretnénk közvetíteni olyan jellegű adatokat, melyek ha pontos és mindenre kiterjedő képet nem is adnak a csehszlovákiai magyarság helyzetéről, de érzékeltethetik, hogy a velünk egykorú, felsőfokú intézményben tanulók milyen körülmények között élnek, tanulnak, milyen kulturális lehetőségeik vannak.

Először is, hadd mutassuk be néhány adattal a magyarság számszerű jelenlétét a Szlovák Szocialista Köztársaságban. (A Cseh Sz. K-ban egyébként 19.676 magyar nemzetiségű lakost tartanak nyilván.) Az 1980-as népszámlálás adatai szerint az Sz.Sz.K. lakónépessége 4.991.168 fő, ebből magyar nemzetiségű 559.490, azaz 11,2%. Szlovákia három fő földrajzi egységre tagolódik: Nyugat-, Közép-, és Kelet-Szlovákiára. A legfejlettebb terület a nyugati rész, itt van a főváros is (Pozsony - Bratislava), a lakosság száma is itt a legmagasabb, a magyar lakosság mintegy háromnegyede, számszerint 362.675 fő e rész összlakosságának 21,5%, Kelet-Szlovákiában 91.395 (6,5%) magyar nemzetiségű lakos él. Legnagyobb arányban a Csallóközben (dunaszerdahelyi és komáromi járásban) élnek, az itteni összlakosság 87,85%-át, illetve 71,9%-át képviselve. Jelentősebb magyar nemzetiség él Kassán, 8.070 (3,98%), és Pozsonyban: 18.731 fő (4,92%). Összességében még annyit érdemes hozzátenni, hogy a magyar lakosság száma sokkal lassabban nő, mint a szlováké, és figyelembe véve a két világháború után történt kitelepítéseket is, a magyar nemzetiség létszáma még mindig nem érte el az eredeti, 1918 előtti számot.

Ezek az adatok nem csak önmagukban érdekesek, hanem azért is, hogy a magyar iskolák, gimnáziumok és a pedagógusképzés számaival is össze lehessen vetni. Az erre vonatkozó ismereteket megpróbáljuk röviden összefoglalni. Az Sz.Sz.K.-ban 277 alapiskolában tanulnak anyanyelvükön a magyar nemzetiségű tanulók, a magyar tanítási nyelvű osztályok száma 1996 (ebből 198, tehát 10% nem felel meg a követelményeknek), a tanulók száma 47.917, összesen 2754 pedagógus munkájával. A Szlovákiában működő 126 gimnázium közül 12 magyar tanítási nyelvű, és további 6 gimnáziumban magyar és szlovák tanítási nyelvű párhuzamos osztályokban folyik az oktatás. A 18 magyar gimnáziumi osztályba 3.702 diák tanul.

Sajnos, általános tévhitként el a szülőkkben, hogy a gyermek jövője szempontjából előnyösebb, ha szlovák osztályba, iskolába jár: ez a nézet még annak a generációnak a tapasztala, mely keservesen élte meg szlovák nyelvtudásának hiányát, s így gyerekeit is ebben a viszonylatban nevelteti. Am, ma már a magyar nyelvű oktatásban részesülők is elsajátíthatják az állam nyelvét annyira, hogy később ne jelentsen ez komoly hátrányt. Ez még lassú felismerési folyamat, de talán ennek köszönhető, hogy az utóbbi időben már többen íratják gyermekeiket magyar nyelvű óvodákba, iskolákba.

A magyar nyelv tisztaságának őrzői, továbbadói a magyar pedagógusok is, képzésük ezért különösen fontos szerepet kap a nemzetiség életében. Ők azok, akik az anyanyelvi műveltséget, kultúrát közvetítik, alakítják, s nekik kell biztosítaniuk saját utánpótlásukat is. A pedagógusképzés lehetőségei a Csehszlovák Sz.K.-ban meglehetősen keveset nyújtanak a magyarul továbbtanulni akaróknak. A magyar tanítási nyelvű iskolák jövőbeli pedagógusainak képzésében jelenleg két változat érvényesül. Az egyik szerint a képzés specializálása nélkül, külön csoportot nem alkotva az ország összes pedagógiai irányzatú főiskoláján és egyetemi karán. Ez azt jelenti, hogy bármilyen pedagógiai diplomával lehet magyar osztályokban, iskolákban tanítani. A másik szerint külön csoportba integráltan a pozsonyi Komensky Egyetem Bölcsészeti Karán (magyar nyelv és irodalom más nyelvekkel párosítva), melyen évfolyamonként átlag 10-15 diák tanul, a testnevelési karon (testnevelés - orosz nyelv és testnevelés - szlovák nyelv) és a nyitrai Pedagógiai Fakultáson (az alapiskolák alsó tagozatának tanítóit képezik itt, illetve a felső tagozat és a középiskolák kétszakos pedagógusait a következő szakokban: matematika - biológia, matematika - technika alapjai, fizika - technika alapjai). A nyitrai Pedagógiai Fakultáson lényegében érvényesül a felkészítésben a kétnyelvűség, ami a szakmai tájékozottságot hivatott szolgálni. Jelenleg egy harmadéves magyar - rajz szakos és egy első éves magyar - angol szakos csoportot oktatnak magyar nyelven. Itt évfolyamonként mindössze kb. 25 magyar diák tanul. A magyar nyelv és irodalom tanszéken öt tanár van, ezek egyike egy magyarországi meghívott előadó. A szlovákiai magyarság nem csak létszámában szenvedett veszteséget, hanem szellemi tartalékaiban is. A második világháború után jelentős számban tanárokat, tanítókat és közértelmiségeket telepítettek a határon túlra. 1968 után is számos tanár vesztette el állását, s ezt mind a mai napig megérzi a felsőszintű képzés.

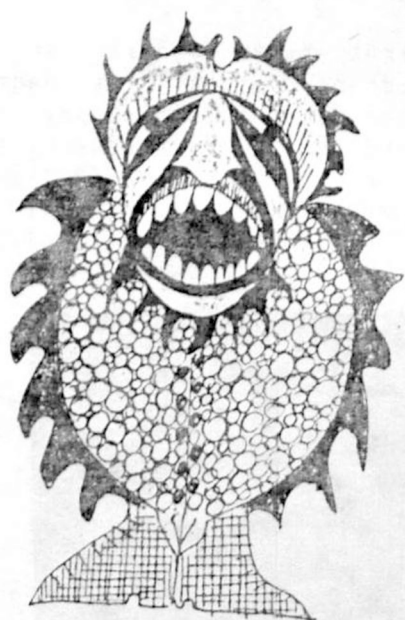
A maroknyi magyar diákság, - legalábbis azok, akik nem azért mennek a főiskolára, hogy a lehető legkönnyebben szerezzenek diplomát -, keresi azokat a lehetőségeket, amelyek hozzájárulhatnak szellemi gyarapodásukhoz. A könyvtárak felszereltsége nem elégséges, ezért a határokon túlról rendszerint magánúton kell beszerezniük olvasmányanyagukat. A legjobb - de szinte az egyetlen - saját közművelődési lehetőséget a klubok adják, melyek a CSEMADOK keretein belül működnek. Magyar diákok szervezik - egy-két készséges tanár segítségével - a programokat: előadásokat, beszélgetéseket, és az önfenntartást biztosító bálakat - Pozsonyban, Nyitrán, Brünmben és Prágában. A nem hivatalos szervezés miatt persze működésük bizonytalan, nem minden héten tudják megtartani - mivel nincsenek állandó termeik, ezek megszerzése jelenti az egyik legfőbb gondot. Püspöki Nagy Péter történész-előadásai mindig népszerűek, Magyarországról is hívnak előadókat, de a külföldi előadók meghívására a CSEMADOK beleszólhat, illetve ellenőrzést gyakorol a programszervezés fölött - ha anyagi támogatást nem is nyújt. Ezen kívül (főképp nyaranta), időnként kerül sor olvasó- és néprajzi táborokra, és népszerű a nyári honismereti kerékpártúra is.

A legtöbb diák kollégiumban lakik, (ez ugyanis kb. tízszer olcsóbb, mint az albérlet), ahol szigorú szabályok védik a rendet. Ennek kijátszása nem csak a színpör működésének alapfeltétele, de néha a fiúk tisztálkodásának is, minthogy az ő épületükben nincs zuhanyzó. Az egyik épületben a magyar diákoknak külön tanulószobájuk volt, amit az idén megvontak tőlük. Tervezik továbbá egy olyan pontozási rendszer bevezetését is, mely szerint egy diáknak legalább ötven ponttal kell rendelkeznie ahhoz, hogy kollégiumi férőhelyre jogosult legyen; de e rendszer szerint az, akinek lakhelye 100 km-re van csak 6 pontot kap, míg ha nem jelenik meg a SZISZ (Szlovák Ifjúsági Szövetség) gyűlésén - 25 pontot levonnak összpontjaiból. (A SZISZ tagság egyébként már a felvételinél kötelező.) Hasonló a helyzet az utazási kedvezményekkel is: minél messzebből jár be valaki, annál kevesebb támogatást kap.

Rövid helyzetrajzként talán ennyit árul el egy pillanatkép. Reméljük új, eddig nem ismert dolgokat is megmutat, bár kétségkívül feltáratlanul hagy számtalan kérdést. Célunk nem volt több, mint alapvető tájékoztatást adni, és felkelteni az érdeklődést, az önmagáról kevés hírt adó terület magyarságára.

Pató Attila

Nyílt levél az országgyűlés tagjaihoz

Tisztelt Képviselő!

Ön rövidesen szavazni fog a kormány gazdasági munkaprogramjáról. Választói valószínűleg próbakönek fogják tekinteni ezt az aktust: meddig jutott az Országgyűlés azon az úton, hogy a kormányhatározatok utólagos szentesítőjéből a kormány fölötti társadalmi ellenőrzés szuverén szervévé váljon. A programtervezet újabb áldozatokat vár a társadalomtól; a közvélemény azonban nincs meggyőződve róla, hogy az áldozatokat indokolt vállalnia. Ön tehát nehéz helyzetben szavaz: nem biztos, hogy igenjét a társadalom a saját beleegyezéseként fogadja el. Levelünkben arról szeretnénk szólni, hogy megítélésünk szerint milyen feltételek teljesülése esetén számíthat társadalmi helyeslére az áldozatok megszavazása.

1. Országunk állapota ebben az évben kritikus pontra érkezett. A társadalom eddig is súlyos terheket viselt. Az életszínvonal közel tíz éve stagnál, az életkörülmények romlanak. Bomladozik a munkamorál és általában a társadalmi együttélés morálja. Az egészségügyi ellátás rossz és romlik. A fiatal házaspárok egyre nehezebben jutnak lakáshoz. Az életfeltételek rohamos hanyatlását csak azok tudták ellensúlyozni, akik szabadidejük növekedő részét zsákmányolják ki, munkahelyükön túlórázva vagy a rejtett, második gazdaságban keresve többletjövedelmet. Mindez kétségkívül döntő szerepet játszik abban, hogy újra alacsony a születések száma, drámaian növekedett a halandóság, és tartósan csökken az ország népessége.

Most azonban azzal a veszéllyel kell szembenéznünk, hogy e hosszabb ideje tartó válságirányzatok hirtelen meggyorsulnak, és elviselhetetlen következményeket hoznak magukkal. A vezető politikai szervek, miután 1985 körül közeli fellendülést ígértek, most váratlanul az életszínvonal csökkenését helyezik kilátásba. Az áttekinthetetlen hatású pénzügyi intézkedések és adminisztratív beavatkozások a piac széttzilálódásával, termelési zavarokkal és súlyos fogyasztói hiányokkal fenyegetnek anélkül, hogy a fizetéseképtelenséget biztosan elhárítanák. Aggasztóak a távolabbi kilátások is. Nemhogy a Nyugat túlszárnyalásáról, ma már a Nyugathoz való felzárkózásról sem lehet komolyan beszélni. Inkább az a kérdés, elkerülhetjük-e, hogy lesüllyedjünk a világgazdaság peremén stagnáló, gyengén fejlett országok közé. S miközben a Nyugat utolérésében már senki nem reménykedik, sorban le kell mondanunk azokról az előnyökről is, melyeket az 1948 után bevezetett gazdasági-társadalmi rendszer korábban kínált. Kénytelenek vagyunk elfelejtkezni a foglalkoztatási biztonság, a stabil árak, az ingyenes oktatás és egészségügyi szolgáltatások, az értékálló nyugdíj ígéreteiről.

Hogy baj van, s hogy változásra van szükség, ezt a vezetés is elismeri. A külső adósságnövekedés megállítása és a költségvetési hiány csökkentésének szükségességéről, a gazdasági reform következetes folytatásáról beszél. De még mindig nem tárja fel teljes nyíltsággal a kialakult helyzetet. Nem veszi tudomásul és nem tárja fel a társadalom előtt, hogy milyen mértékű és mennyire tartós életszínvonalcsökkenés válik elkerülhetetlenné a gazdaságpolitikai hibák következtében. Nem néz szembe a 80-as évek gazdasági kudarcainak mélyebb okaival, és reformígéretei alig

mennek túl azon, amit már többször tervbe vett. Nem csoda hát, hogy az emberek attól félnek: az új programból csak a reáljövedelmek drasztikus csökkentése, az állampolgárok jövedelmeinek adókkal és más módokon való megkurtítása válik valóra.

2. Igaz, bajaink részben olyan nehézségekre vezethetők vissza, melyek a világ számos országát sújtják. A magyar gazdaság rossz teljesítménye azonban sajátos okokat sejtet. Ki kell mondani: az 1945-49 között létrejött, majd 1956 után restaurált és 58-61 között a mezőgazdaságra is maradéktalanul kiterjesztett gazdasági rendszer került válságba. Az erőteljes központosítás - az államosítás és szövetkezetesítés, s az erre épülő tervgazdálkodás -, valamint a KGST-országokkal való gazdasági összefonódás nem hozta meg a kilátásba helyezett eredményeket.

1968-ban megtettük az első lépéseket a hierarchikus gazdaságirányítás lebontása, a piaci mechanizmusok helyreállítása felé. A következő lépések azonban elmaradtak: 1972-74 között félbeszakították s részben visszavették a 68-ban meghirdetett reformot. Bár 1979 után, a fizetési mérleg válságos állapotának nyomása alatt, a vezetés teret nyitott a reformfolyamat újraindulása előtt, de nem kötelezte el magát egyértelműen a halaszthatatlanná vált reformok mellett. S mihelyt úgy érezte, hogy az eladósodást enélkül is meg tudja fékezni, megint a halogatást választotta.

Mind 1974-től, mind 1984-től az eltorzított szerkezetű gazdaság növekedésének felgyorsítása kísérte a reformok elodázását. Az élénkítést mindkét esetben gazdaságunk teherbíró képességét meghaladó külföldi hitelekkel finanszírozták. Az így felhalmozódott adósság nemcsak a ma élő nemzedékekre rak súlyos terheket, de még unokáninkat is nyomasztani fogja.

A bajok gyökerei tehát mélyen lenyúlnak a gazdasági rendszerbe és a vele összenőtt politikai-hatalmi szerkezetbe. Igazságtalan és sértő örökösen arra hivatkozni, hogy többet fogyasztunk, mint amennyit megtermeltünk. Különösen sérelmes ez az érv most, amikor a reálbérek közel egy évtizede nem emelkedtek, és a lakosság zöme elviselhetetlenül sokat dolgozik.

3. A Központi Bizottság júliusi Állásfoglalása és a kormány programtervezete elismeri, hogy a vezetés kénytelen hozzányúlni az életszínvonalhoz és visszafogni a költségvetési kiadásokat. De még mindig nem mondja ki, hogy a gazdaság konszolidálása érdekében el kell vetni az 1985-ben elfogadott VII. ötéves tervet, és későbbre kell halasztani egy sor hosszabb távú feladat megoldását.

A kormány programtervezete elsősorban az adóreformoktól várja a gazdaság teljesítőképességének javulását. A jövedelemfelhasználás - ezen belül a lakossági fogyasztás - korlátozását nem köti össze egyértelműen a piac és az egységes pénzforgalom szabályozó erejének növelésével.

- Ahelyett, hogy az inflációt a forgalomban lévő pénz mennyiségének korlátozása és piaci mechanizmusok segítségével tartanák kordában, adminisztratív intézkedésekkel próbálkoznak: kiterjesztik az árbejelentési kötelezettségeket, általánossá teszik a kötött bér-gazdálkodást, megerősítik a vállalati beruházások központi ellenőrzését, ami azt is valószínűvé teszi, hogy a fogadkozások ellenére az eseti kivételezésekkel sem lesznek képesek szakítani.

- Nem várhatók a különböző tulajdonformák teljes egyenjogútlását célzó, hatékony lépések. Továbbra sem egyértelmű a kisipar és a magánvállalkozás kezelése, s ezért nem oszlik el a vállalkozók bizalmatlansága, nem kielégítő a legális magángazdaság fejlődése, és a piaci verseny nem fogja viasztaszorítani a fekete gazdaság ügyleteit.

- Lényegében figyelmen kívül hagyták az új adókkal szembeni erős társadalmi ellenérzést. Az adóreform következtében az egész árrendszer átalakul, miközben az árszabályozás adminisztratív kötöttséggel fennmaradnak, és ez súlyos társadalmi megrázkódtatásokat fog okozni. A fogyasztói árak széleskörű változása és a személyi jövedelemadó kivetése akkor is heves ellenkezést váltana ki, ha nem párosulna az életszínvonal süllyedésével. A főállásból származó bérek "bruttósítása" ma még átláthatatlan konfliktusokat fog előidézni a vállalatokon belül. A korábbi többletmunkára ösztönzött rétegek várhatóan úgy fognak kibújni az adóprés alól, hogy viasztatartják teljesítményüket, és a fekete gazdaság felé fordulnak. A legsúlyosabb kár a nagycsaládosokat fogja érni. E konfliktusok kezelésére a kormányzat mindedig nem készült föl.

- Nem alakult ki új irányzat az ország külgazdasági stratégiájában. Bár általános a felismerés, hogy a KGST-országok várható teljesítménye és szállítóképesége nem fog rövid időn belül javulni, a vezetés mégis a KGST-n belüli együttműködéstől várja a műszaki fejlődés felgyorsulását, és nem ad elsőbbséget a világpiaci nyitáshoz. Nincs szó az import adminisztratív szabályozásának leépítéséről, noha az ilyen beavatkozás nem az egyedüli út a fizetési mérleg egyensúlyhiányának mérséklésére. Nem ígér hatékonyabb, rugalmasabb gazdaságot az olyan program, amely nem vállalkozik legalább a nyersanyagok és félkésztermékek behozatalának fokozatos liberalizálására. A túlzott importigényeket a fizetősképes kereslet pénzügyi korlátozásával és reális árfolyampolitikával kellene viasztaszorítani, nem adminisztratív tiltásokkal.

- Nincs jele, hogy a kormányzat szakítana a társadalmi erőfeszítések eltékozlásának több évtizedes gyakorlatával. Nem vizsgálják felül a központi beruházások és támogatások programját, sem az olyan nagy létesítmények esetében, mint a Bős-Nagyamari Vízierőmű vagy a jamburgi gázvezeték, sem a válságba jutott ágazatok és vállalatok vonatkozásában. Nem hallani a katonai és rendészeti kiadások és az államigazgatási költségek lefaragásáról.

- Nem gondolták át, hogyan hat a válság a szegény rétegekre, holott ezek elnyomorodása nem állítható meg a szociálpolitika alapos reformja nélkül. Nemcsak a nyugdíjasok és a nagycsaládosok helyzete kíván figyelmet, de bizonyos veszélyeztetett szakmai csoportoké is; ilyenek az építőiparból kiszoruló, ingázó segédmunkások. Szembe kell nézni az átmeneti munkanélküliség problémájával. Ha a vállalatok leállítják veszteséges tevékenységeiket, vagy csődbe mennek, akkor - tetszik vagy sem - lesznek munkanélküliek, akiknek megélhetési biztonságát és állampolgári helyzetét jogokkal kell garantálni.

- A romló pénzügyi feltételek között is lépéseket kellene tenni a válságban lévő egészségügy helyzetének rendezésére, hogy meg lehessen fordítani a lakosság egészségi állapotának általános romlását és a halandóság növekedését. A kormányzat ezen a téren sem terjesztett elő világos javaslatokat.

4. A gazdaság konszolidálását és a kibontakozást leginkább az veszélyezteti, hogy a vezetés nem folytat nyílt párbeszédet a nemzettel a válságról, a kilábalás alternatíváiról és azok költségeiről. Így egyfelől nem tud társadalmi jóváhagyást szerezni a megszorító intézkedésekhez, másfelől nem képes ellenállni a saját apparátusainak, amelyek a politikai nyugalom érdekében hivatkozva alkudnak ki újabb támogatásokkal és mentességeket a válságágazatok, a csődben lévő nagyüzemek számára. Így aztán hiába húzzák össze a nadrágszíjat a fogyasztók, a lemondás nem vezet gazdasági egyensúly helyreállításához, az áldozatok kárba vésznek.

Az apparátusokon belüli alkudozások rendszere, amely ma a konszolidációt veszélyezteti, a 70-es években kezdett intézményesülni. Akárcsak a gazdasági reformot, az akkori vezetés a politikai nyitást sem vállalta. Ehelyett úgy igyekezett kiszélesíteni a bázisát, hogy fokozatosan bevezette az ún. társadalmi viták intézményét. Valójában arról volt szó, hogy a vezetés, megkerülve a nyilvánosságot, kormányzatszervekkel és a hatalomba beépült érdekszervezetekkel (SZOT, TOT, Kereskedelmi Kamara, MTA stb.) vezető testületeivel egyeztetette programjait, majd elfogadtatta azokat az Országgyűléssel. A társadalom számára már csak a propaganda, a kész döntések megmagyarázása maradt. Ilyen körülmények között az érdemi kérdésekről még zárt körben sem folyhatott egyenrangú vita, viszont tág tere nyílt a különböző politikai érdekekre hivatkozó, burokratikus alkudozásnak.

Ebben az egyeztetési mechanizmusban sajátos szerepet töltenek be a szakszervezetek. 1968 óta következetesen ellenérték a vállalati önállóság, a vállalatközi verseny kialakulását. Olyan gazdasági szabályozást követeltek, amely útját állja a vállalati vezetés és a munkások közötti nyílt konfliktusoknak. Fent időnként agresszíven védték az ún. munkás érdekeket, de minden erővel az ellen dolgoztak, hogy lent nyíltá válhassanak az érdekkonfliktusok és a munkahelyi szakszervezeti csoportok önálló érdekvédelmi harcba kezdjenek. Így hát a szakszervezetek fékeztek a társadalmi haladást, és valódi érdekvédelem nélkül hagyták a dolgozókat. Erre leginkább a mérnökök és művezetők fizettek rá, de a bányászat visszafejlesztésének idején a bányászok is.

A legjobb programnak is csak akkor lehet esélye a megvalósulásra, ha a kormány egyfelől elnyeri a társadalom bizalmi szavazatát, másfelől erős hatalommá válik önnön apparátusaival szemben. Mindkét követelmény teljesülése ugyanattól a feltételtől függ: a társadalmat érintő vitákat ki kell vinni az apparátusokból a nyilvánosság elé; módot kell adni rá, hogy a különböző érdekcsoportok és véleményalkotó körök nyíltan kifejtsek álláspontjukat; lehetővé kell tenni, hogy nyilvános vitában döljön el, kinek mit kell viselnie az elkerülhetetlen áldozatokból.

Sürgős szükség van tehát a politikai intézményrendszer reformjára, amiről a párt és a kormány állásfoglalásaiban csak néhány homályos általánosság található. Ezek hitelét is elveszi, hogy a politikai gyakorlat homlokegyenest ellenkezik velük. Így a vezetés legutóbb is kifejezetten elzárkózott a kormányprogram és az adóreform nyilvános vitájától. Fel kell hagyni azzal a szólammal, mely szerint Magyarországon széleskörű szocialista demokrácia valósult meg, és kibontakozott a társadalmi közmegegyezés. Az apparátusokon belüli érdekegyeztetés kiépülése nem a demokrácia irányába tart, és sem a közmegegyezés biztosítására, sem a kormányhatalom megerősítésére nem alkalmas.

5. Akár akarja, akár nem a társadalom kénytelen elviselni az elmúlt 15 év hibás gazdaságpolitikájának következményeit. De nem mindegy, hogy pusztán a csőd későbbre halasztásáért hozunk-e áldozatokat, vagy az ország felemelkedéséért. Ezért arra kérjük önt, tisztelt képviselőnk, hogy ne adjon kitöltetlen csekket a kormánynak. Vegye számításba, hogy csak olyan program biztosíthatja a válságból való kilábalást, amely:

- az energetika és a közszolgáltatások kivételével minden gazdasági tevékenysége a piac kontrollja alá helyez,
- egyértelműen támogatja a különböző tulajdonformák gazdasági versenyét és nem diszkriminálja a magánszektor,
- nyit a világpiac felé, a KGST-re is csupán a gazdasági ésszerűség határain belül épít,
- előbb a lehetséges, még ésszerű mértékig csökkenti az állami és társadalmi apparátusok kiadásait és csak abban a mértékben korlátozza a fogyasztást, amennyire ezután is szükséges,
- az adóreform végrehajtása előtt megfelelően mérlegeli, hogy módjában áll-e következetesen megvalósítani elképzeléseit, és arányban van-e az intézkedéstől várt haszon a társadalmi költségekkel,
- a nehéz helyzetben is képes ésszerű lépéseket tenni a népegészségügy javítása, a leginkább veszélyeztetett rétegek, a munkanélküliek megélhetésének és állampolgári helyzetének biztosítása érdekében.

De a társadalom bizalmának elnyeréséhez ez még nem elég. A gazdaságpolitikai váltást politikai nyitásnak kell kísérnie. Ezért kérjük, fontolja meg, hogy milyen politikai reformokat kíván a helyzet. Megítélésünk szerint a következő főbb változásokra volna szükség:

- Mélyreható érdekképviselési reformra. Demokratizálni kell az érdekvédelmi szervezeteket. Csökkenteni kell a szakszervezeti központok hierarchikus hatalmát, növelni a munkahelyi szakszervezeti csoportok önállóságát és befolyását. Biztosítani kell az egyesület-alapítás szabadságát és általában érvényt kell szerezni az egyesülési jognak.
- Fordulatra van szükség a sajtószabadság terén. Le kell bontani a lapalapítás jogellenes korlátait; a tájékoztatáspolitikai szervek cenzurális hatalmát szűk törvényes keretek közé kell szorítani; garanciákkal kell körülbástyázni a szóláshoz való általános jogot és az újságíróknak azokat a külön jogait, melyeket a közönség informálóiaként kell élvezniük.
- Meg kell szüntetni a kultúra bürokratikus irányítását, amely évtizedek óta tékozolja a nemzeti értékeket, és a kultúrát pillanatnyi érdekeknek veti alá. Helyre kell állítani az alkotó műhelyek és a kulturális szövetségek autonómiáját.
- Meg kell erősíteni az Országgyűlés államhatalmi szerepét. Biztosítani kell, hogy a kormány felelősséget viseljen a parlament, a képviselők pedig a választók előtt. Elengedhetetlennek tartjuk, hogy a képviselők gyakorolhassák jogukat, s hogy fokozott nyilvánosságot kapjon az Országgyűlés tevékenysége. Vitathatatlanul szükséges az Országgyűlés ügyrendjének már javasolt felülvizsgálata és a választójog további demokratizálása.
- Meg kell alapozni és garanciákkal kell védeni a falusi és városi önkormányzatot.
- Érvényt kell szerezni a személyes szabadságjogoknak, valamint az államigazgatási szervekkel szembeni állampolgári jogoknak.

Meggyőződésünk szerint a társadalom csak így láthatja biztosítva, hogy áldozatait nem vesznek megint kárba, a kormány pedig csak így számíthat széleskörű támogatásra. A rövid távú áldozatokat ezen az úton sem takaríthatja meg magának az ország. De így legalább van remény a romlás megállítására, a fellendülésre.

Tisztelt Képviselő!

Arra kérjük önt, hogy az Országgyűlés őszi ülésszakán választóit képviselve, legjobb lelkiismerete szerint történelmi felelősségének tudatában foglaljon állást. Javasoljuk végül, vegye számításba, hogy nemcsak a helyzet súlyossága követel határozott kezdeményezést, de a külső feltételek sem voltak soha ilyen kedvezőek radikális reformok számára, mint éppen most, amikor a két világrendszer közötti feszültség enyhül, és maga a Szovjetunió is reformkorszakba lépett. Bűn volna elszalasztani az esélyt.

Budapest, 1987. szeptember 8.

Agh István - költő
 Antal László - közgazdász
 Balczó András - műszerész
 Buda Ferenc - költő
 Bácskai Vera - történész
 Benda Kálmán - történész
 Bokros Lajos - közgazdász
 Bródy János - zenész
 Csalog Zsolt - író
 Csurka István - író
 Eörsi János - közgazdász
 Erdődy Edit - irodalomtörténész
 Ferge Zsuzsa - szociológus
 Gaál Gyula - közgazdász
 Gergely András - történész
 Gross Arnold - grafikus
 Havas Gábor - szociológus
 Hernádi Gyula - író
 Jeles András - filmrendező
 Juhász Pál - közgazdász
 Kenedi János - kritikus
 Kis János - filozófus
 Kocsis Zoltán - zeneművész
 Konrád György - író
 Kőszeg Ferenc - tanár
 Laki Mihály - közgazdász
 Lányi András - filmrendező
 Lezsák Sándor - író
 Maár Gyula - filmrendező
 Magyar Fruzsina - dramaturg
 Mécs Imre - mérnök
 Miszlivetz Ferenc - szociológus
 Nagy András - szociológus
 Perjés Géza - történész
 Pomogáts Béla - irodalomtört.
 Rakovszky Zsuzsa - költő
 Rév István - gazdaságtörténész

Alexa Károly - irodalomtörténész
 Balassa Péter - esztéta
 Bauer Tamás - közgazdász
 Bába Iván - irodalomtörténész
 Benda Gyula - történész
 Béládi Miklósné - bibliográfus
 Bródy András - közgazdász
 Czákó Gábor - író
 Cserhalmi György - színművész
 Demszky Gábor - szociológus
 Erdély Dániel - grafikai tervező
 Fekete Gyula - író
 Für Lajos - történész
 Gadó György - újságíró
 Göncz Árpád - író
 Haraszi Miklós - író
 Hegedűs József - szociológus
 Jancsó Miklós - filmrendező
 Jeney Zoltán - zeneszerző
 Kende János - operatőr
 Kerényi Imre - rendező
 Klaniczay Gábor - történész
 Kodolányi Gyula - író
 Köllő János - közgazdász
 Kulin Ferenc - irodalomtörténész
 Langmár Ferenc - közgazdász
 Lengyel László - közgazdász
 Lukácsy Sándor - irodalomtörténész
 Magyar Bálint - szociológus
 Mándy Iván - író
 Mészöly Miklós - író
 Nagy András - közgazdász
 Perczel Anna - építész
 Dr. Polcz Alaine - pszichológus
 Rajk László - építész
 Rácz Sándor - szerszámkészítő
 Révész Gábor - közgazdász

Réz Pál - irodalomkritikus
 R. Takács Olga - irodalomtört.
 Simon Éva - övőndő
 Solt Ottília - szociológus
 Szabó G. Zoltán - irodalomtört.
 Szalai Erzsébet - közgazdász
 Szenes Zsuzsa - textiltervező
 Szilágyi Sándor - kritikus
 Tamás Gáspár Miklós - filozófus
 Tellér Gyula - szociológus
 Vági Gábor - szociológus
 Závada Pál - szociológus
 Bihari Mihály - politológus
 Vezér Erzsébet - irodalomtörténész
 Lengyel Gabriella - szociológus

Rónay László - irodalomtörténész
 Schiffer Pál - filmrendező
 Símó Sándor - filmrendező
 Soós Károly Attila - közgazdász
 Szabó Miklós - történész
 Szalai Júlia - szociológus
 Szécsi Margit - költő
 Szörényi László - irodalomtört.
 Tardos Márton - közgazdász
 Tóth Károly Antal - levéltáros
 Vásárhelyi Miklós - sajtótörténész

A 168 óra 1987. szeptember 19-i adásából.

Grósz Károly szeptember 17-i, csütörtök esti vitazárójából:

"Még egy dolgot itt szeretnék elmondani. A dolgunkat nehezíti, hogy közben a társadalomban jelen vannak azok az erők, akiknek mindegy az ország jövője, csak napi ambícióik fontosak, akik azt vallják, hogy mennél rosszabb, annál jobb.

A kormány még el sem készült a programjával, mikor levelet kaptam, amely úgy szólt, hogy nem értenek a programmal egyet. Ezzel is számolnunk kell. Nem akarok senkit megbántani, de szeretném azt a meggyőződésemet itt önök előtt megfogalmazni, hogy van demagógia az országban és ez nem kap kellő visszautasítást.

A politika története pedig azt mutatja, hogy követelni mindig könnyebb, mint a feltételeket megteremteni."

18-án, pénteken délután (ebéd után) a Parlamentben sajtókonferenciát tartottak közel száz hazai és külföldi újságíró számára. A Washington Post munkatársa előbb azután érdeklődött, hogy milyen feltételek mellett jöhetnek létre, illetve működhetnek Magyarországon független csoportok, egyesületek, majd megkérdezte, hogy a miniszterelnök miképpen értékeli azt a levelet, amelyet több mint száz értelmiségi aláírásával a napokban juttattak el a parlament tagjaihoz.

Grósz Károly válasza:

"A miniszterelnöki beszámolóban volt egy mondat, amely úgy szólt, hogy 'A különböző csoportok, öntevékeny közösségek szervezését támogatjuk. Olyan politikai szervezeteket, amelyek a törvény paragrafusainak, szellemének nem felelnek meg, olyat eddig sem engedtünk, a jövőben sem fogunk engedni.'

A levéllel kapcsolatban a következőket mondta: 'Ismerem a levelet, megtisztelték vele, elküldték nekem is. Nagyon sok figyelemreméltó gondolatot tartalmaz a levél. Sajnos nem tudok vele mit kezdeni. Szándékát értem, azt nem értem, hogy mit kérnek. Így nem tudunk vele dolgozni. Mert ha egyesületalapítást kérnek, akkor is más az elbírálás módja és technikája, megint más akkor, ha azt tanácsolják, hogy felelősen gondolkodjunk az ország jövőjén. Ezt a tanácsukat természetesen meg kell fogadjuk, mert törekvéseinkkel összhangban van.

Tehát abból a levélből számomra az nem derül ki, hogy valamilyen szervezetet vagy intézményt akarnak alapítani, vagy létrehozni."

Lelkiismeretszabadság • 87

Az ENSZ Közgazdasági és Szociális Tanács, E/CN.4/1987/L.73 1987. március 5. dokumentuma

Emberi Jogok Bizottsága
Negyvenharmadik ülés, 15. napirendi pont

A FIATALOK SZEREPE AZ EMBERI JOGOK ELŐMOZDÍTÁSÁBAN ÉS MEGVÉDÉSÉBEN;
BELEÉRTVE A KATONAI SZOLGÁLAT LELKIISMERETI OKBÓL TÖRTÉNŐ MEGTAGADÁSÁNAK
KÉRDÉSÉT

Ausztria, Costa Rica, Franciaország, Olaszország, Hollandia, Spanyolország
és az Egyesült Királyság: határozat tervezet
(A Közgazdasági és Szociális Tanács hivatalos bizottságainak
eljárómódjáról szóló 69. rendelet 3. cikkelyének megfelelően.)

A katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadása

Az Emberi Jogok Bizottsága

Újra megerősítve, hogy valamennyi tagállamnak kötelessége
előmozdítani és megvédeni az emberi jogokat és az alapvető
szabadságjogokat, valamint teljesíteni a különböző nemzetközi emberi jogi
okmányokban magára vállalt kötelezettségeit,

tekintettel az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 3. és 18.
cikkelyeire, amelyek kinyilvánítják az élethez, a szabadsághoz és a
személyi biztonsághoz való jogot, valamint a gondolat, a lelkiismeret és a
vallás szabadságához való jogot,

emlékezve arra, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi
Egyezménye elismeri, hogy mindenkinek joga van a gondolatszabadsághoz,
lelkiismereti és vallásszabadsághoz,

emlékezve a Közgyűlés 1979. dec. 17-i 34/151 határozatára is,
amely 1985-öt az "Ifjúság Nemzetközi évének: Részvétel, Fejlődés, Béke"
jelölte ki, valamint az 1965. december 7-i 2037 /XX/-re, amely kijelenti,
hogy a fiatalokat megértően, a béke, igazságosság és valamennyi ember
tisztelősen tartásának szellemében fogják felnevelni,

felidézve 1981. márc. 12-i 40. határozatát /XXXVII/, amelyben
rámutatott annak szükségességére, hogy jobban értsék meg azokat a
körülményeket, amelyek között a katonai szolgálatot lelkiismereti alapon
meg lehet tagadni,

figyelembe véve a fiatalság jelentős szerepét a nemzetközi béke és
együttműködés valamint az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok
előmozdításában,

felidézve a Közgyűlés 1978. dec. 20-i 33/165 határozatát, amelyben
a Közgyűlés elismerte valamennyi ember jogát arra, hogy megtagadja a
szolgálatot azokban a katonai vagy rendőri szervezetekben, amelyeket az
apartheid erőszakos végrehajtására használnak, és felszólította a
tagállamokat, hogy a Területi Menedékjog Nyilatkozatának szellemében
adjanak menedékjogot vagy engedélyezzék az átutazást egy másik államba
azoknak a személyeknek, akik arra kényszerülnek, hogy országukat elhagyják
kizárólag azért, mert lelkiismereti okból megtagadják a katonai vagy
rendőri szolgálat útján történő segédkezést az apartheid erőszakos
végrehajtásában,

kifejezve azt a meggyőződést, hogy az állhatatos és őszinte erőfeszítések, amelyeket valamennyi állam célul tűzött ki a háború fenyegetésének határozott megszüntetésére, a nemzetközi béke megteremtésére és a nemzetközi együttműködés fejlesztésére az ENSZ alapokmányának megfelelően, végül olyan körülmények megteremtéséhez vezethetnek, melyek között a katonai szolgálat szükségtelenné válhat,

tekintetbe véve 1984. márc. 12-1 1984/27 határozatát és a Közgazdasági és Szociális Tanács 1984. május 24-1 1984/27 határozatát, amelyben eldöntötték, hogy a lehető legszélesebb körben osztják szét Mr. Eide és Mr. Mubanga-Chipoya jelentését (E/CN.4/Sub.2/1983/30), azzal a céllal, hogy észrevételektől valamint más kormányközi illetékes ENSZ szervezetektől és specializált képviselőktől valamint más kormányközi és nem hivatalos szervezetektől,

tudomásul véve azt az átfogó jelentést, melyet Mr. Eide és Mr. Mubanga-Chipoya terjesztett elő a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásáról, és amely következtetéseket és javaslatokat tartalmaz,

tudomásul véve a kormányok és nemzetközi szervezetek válaszait és a Főtitkár észrevételeket és megfigyeléseket igénylő kérelmére (E/CN.4/1985/25 and Add.1-4),

gondosan mérlegelve az albizottság jelentését a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásáról (E/CN.4/Sub.2/1983/30), amely mérlegeli a különböző emberi jogi okmányokban található e tárgyhoz tartozó nemzetközi szabályokat és rendelkezéseket, és leírja az állam gyakorlatát a katonai szolgálat önkéntes vagy kötelező jellegét illetően,

elismerve, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadása lelkiismereti elvekből és indítékokból származik, beleértve a vallásos, etikai, morális vagy hasonló motívumokból eredő mély meggyőződést,

1. úgy dönt, hogy a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadását tekintsek az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata valamint a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezménye által elismert jog gondolatszabadsághoz, lelkiismereti és vallásszabadsághoz való jog törvényes gyakorlásának;

2. felhívja az államokat, hogy tegyenek lépéseket annak érdekében, hogy elismerjék a katonai szolgálat alóli mentesség jogát, a fegyveres szolgálat valóban lelkiismereti alapon történő megtagadása esetén;

3. javasolja azoknak az államoknak, amelyekben a katonai kötelező és ahol erről még nem gondoskodtak, hogy fontolják meg a katonai szolgálatot lelkiismereti okból megtagadók részére az alternatív szolgálat különféle formáinak bevezetését, amelyek összeegyeztethetők a lelkiismereti megtagadás indítékaival, figyelembe véve egyes államok ezirányú tapasztalatait, és hogy azok az államok tartózkodnak attól, hogy büntönbüntetés alá vessék az ilyen személyeket;

4. javasolja a tagállamoknak, amennyiben még nem tették meg, hogy a hazai jogrendszerük keretén belül hozzanak létre tárgyilagos döntéshozó eljárásokat annak meghatározására, hogy a lelkiismereti megtagadás az egyes sajátos esetekben indokolt-e;

5. kéri a Főtitkárt, hogy számoljon be a Bizottság 45. ülésén a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásának kérdéséről, figyelembe véve azokat az észrevételeket, amelyeket a kormányok tettek, és a kapott további információkat;

6. elhatározza ennek az anyagnak további átgondolását a Bizottság 45. ülésén a "Fiatalok szerepe az emberi jogok előmozdításában és megvédésében, beleértve a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadásának kérdését" napirendi pont keretében.

Magyar Hírlap, 1986. október 31.

"Csak azok a fiatalok választhatják a fegyvernélküli katonai szolgálatot, akiknek vallása, hite tételesen tiltja az erőszak különböző formáit. Ilyen hazánkban az állam által még el nem ismert Jehova-tanúi és a törvényes keretek között működő nazarénus vallás tanítása."

A Katholische Arbeitsgemeinschaft für Kriegsdienstverweigerung und Zivildienst - K.A.K. (A fegyveres szolgálat megtagadása és a polgári szolgálat érdekében létrehozott Katolikus Munkaközösség) levele Lékai László bíborshoz:

"Magyar Püspöki Kar Konferenciája, S. Em. Kardinal László Lékai.
H-1055. Budapest, Eötvös Lóránd u. 5-7.

Igen Tisztelt Bíboros Úr! Megdöbbenéssel fogadtuk a Katolikus Hírügynökség hírét, hogy Magyar János Székesfehérvárról 34 hónapi fogházbüntetésre ítélték, mert a katonai szolgálatot, katolikusként a vallási meggyőződésre hivatkozva, megtagadta.

Az NSZK-ban ugyanis éppen az egyházak szerezhettek tekintélyt - a világegyház tanítására, különösen a II. Vatikáni Zsinat nyilatkozatára (GS 79) támaszkodva - a katonai szolgálat megtagadása jogának. Ennek alapján alakult meg és lett ismerette munkaközösségünk, mint szerevezetek, intézmények, neves személyek egyházi egyesülete, amely a katonai szolgálat és a polgári szolgálat kérdésével foglalkozik.

Kérjük önt, hogy az ön államában képviselje ugyanúgy ezt az össz-egyházi (II. Vatikáni Zsinat) állásfoglalást, és támogassa azokat a katolikusokat, akik a katonai szolgálatot meg akarják tagadni, hogy ne lehessen velük szemben azzal fellépni, hogy nem tudnak az egyház tanítására hivatkozni.

Szívélyes tisztelettel Dr. Ansgar Kotschel, 1. Vorsitzender, 1984. aug. 10. Köln, Königstrasse 3."

"1984. novemberében Budapesten ülésező különböző nyugati békecsoportok, köztük a "Pax Christi" és a KAK megdöbbenésüket fejezték ki a magyarországi fegyveres szolgálatot megtagadók bebörtönzése miatt. Arra kérték Lékai László bíborost és a magyar püspököket, lépjenek fel a fegyveres szolgálatot megtagadók érdekében.

Ülésén a magyar püspök úgy nyilatkozott újságírók előtt, reméli, hogy Magyarországon hamarosan pozitív szabályozás jön létre a katolikus fegyveres szolgálatot megtagadók számára is."

(K. Hölzner német nyelvű Agentúr Hága, 1984. okt. 5.)

FELHÍVÁS

a bécsi utóértekezleten részt vevő európai államokhoz

Alulírottak, demokratikus és békés meggyőződésű, hívő vagy nem hívő kelet-európaiak, üdvözljük az Európa Parlament és az ENSZ Emberi Jogok Bizottsága ezévi januári és márciusi határozatát, amelyben egyetemes emberi jognak ismerték el a katonai szolgálat lelkiismereti indokú visszautasítását és felszólították azokat az államokat, amelyek ezt még nem tették meg, hogy bocsássák szabadon a szolgálatmegtagadókat és létesítsenek alternatív civil szolgálatot.

Ökünk van rá, hogy csatlakozzunk ezekhez a követelésekhez. Országainkban százával szenvednek börtönbüntetést erőszakellenes meggyőződésükért olyan fiatal polgártársaink, akik öregek és betegek ápolásával kívánták megváltani a katonai parancsnak való engedelmeskedés számukra elviselhetetlen terhét.

De ökünk van rá európaiként is, hogy titlakozzunk kormányaink embertelen gyakorlata ellen. Egész kontinensünk szégyene, hogy a világháborúk, a hitlerizmus és a sztálinizmus tanulságai ellenére még mindig vannak európai államok, amelyek nem ismerik el az egyének jogát arra, hogy lelkiismeretükre hallgathassanak. Holott az egyének elnyomása és a háború ma is kézenfogva jár.

Az enyhülés nem lehet tartós, amíg a kettéosztott Európában büntetik azokat, akik nem hajlandók ellenségüknek tekinteni más népeket. Nem lehet hitelt adni olyan kormányok békeszándékának, amelyek az erőszakról való ünnepélyes lemondást követelik más kormányoktól, miközben maguk bebörtönzik azokat, akik elutasítják az erőszakot.

Kelet-Európa azt várja a Helsinkii folyamattól, hogy az összekapcsolja a biztonság ügyét az egyének jogainak kiterjesztésével. Ezért:

- Felhívjuk a Helsinkii megállapodást aláíró országokat, hogy vállaljanak együttes kötelezettséget: elismerik a lelkiismereti szolgálatmegtagadás jogát és közhasznú, civil szolgálatot vezetnek be a katonai szolgálatot elutasítók számára;

- Felkérjük azokat a kormányokat, amelyek igazi békét és szabadságot kívánnak Európában, hogy kezdeményezzék ilyen egyezmény kidolgozását a bécsi utóértekezleten.

"A béke és a Helsinkii egyezmény" szeminárium dokumentumai
Varsó, 1987. máj. 7-9.

A béke és az emberi jogok

A szemináriumon a következő országok békemozgalmainak képviselői vettek részt: Belgium, Csehszlovákia, Dánia, Finnország, Franciaország, Nagy-Britannia, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Svédország, Svájc, USA, NSZK, Jugoszlávia. A résztvevők az alábbi pontokban jutottak közös álláspontra a vita során:

1. Minden emberi jog alapja az emberi méltóság. A békemozgalomban ez az elv számunkra azt jelenti, hogy kötelességünk küzdeni az emberi méltóság bármilyen megsértése ellen.

2. Az emberi jogokért, a békéért és a lefegyverzésért folytatott küzdelmek szervesen összefüggnek, kiegészítik egymást.

3. Az erős, független, saját sorsukat kézben tartó társadalmak az emberi jogok gyakorlásának és védelmének, a béke megőrzésének és erősítésének feltételei.

4. Rendkívül fontos, hogy a függetlenségi mozgalmak támogassák egymást ahol és amikor csak megkívánja ezt a helyzet.
 "Nem Kelethez, vagy Nyugathoz kell hűnek lenni, hanem egymáshoz."
 END Felhívás 1980.

5. A békemozgalmak Keleten és Nyugaton vállalják, hogy:

- a. rendszeresen informálják egymást tevékenységükről,
- b. közbelépnek ha bármikor és bárhol bebörtönöznek, vagy üldöznek békeaktivistákat a mozgalomért folytatott tevékenységükért.

A hesseni zöldek a WIP támogatásával javaslatot tettek egy a békemozgalom tagjainak védelmét szervező nemzetközi központ létrehozására, melyben egyesült erővel és hatékonyan léphetnének fel egymás védelmében.

Az információcserével kapcsolatban javasolták a WIP-tagok egy a WIP által szerkesztett, cenzúrázatlan független békeújság létrehozását.

6. Tárgyalásaink bizonyították, hogy a "békéről" és az "emberi jogokról" alkotott fogalmainkat tovább kell tökéletesítenünk. Arra is fény derült, hogy különböző körülmények között, más-más eszközökkel kell küzdenünk közös céljainkért.

Javasoljuk, hogy máj. 15. legyen a lelkiismereti
szolgálatmegtagadás nemzetközi ünnepe.

Mi, a Szabadság és Béke Mozgalom (WIP) által 1987. máj. 7-9. között szervezett nemzetközi békekonferencia tagjai a katonai szolgálat megtagadását alapvető emberi jognak ismerjük el. Valljuk, hogy ez a jog mindenkit megillet, akinek lelkiismeretével ellenkezik a katonai szolgálat. E jogot az enyhülési folyamat részeként legalább azokban az országokban kell elismertetni, melyek aláírták a Helsinki Záróokmányt.

A hadseregben különösen erősen hatnak a militarista nacionalista tendenciák. A militarista nacionalizmus veszélyezteti a békét és a történelem bizonyítja, hogy az állam hatalma és a rosszul értelmezett nemzetbiztonság címen gyakran vezet az igaz emberi értékek semmibeviteléhez, az akaratuk ellenére besorozottak személyiségének roncsolódásához.

Minden lelkiismereti szolgálatmegtagadónak meg kell kapnia az alternatív civil szolgálathoz való jogot, mely nem lehet nehezebb a katonai szolgáltnál. A civil szolgálat is egy módja a különböző társadalmi rendszerek kölcsönös bizalmán alapuló béke építésének. Ezért támogatnunk kell minden olyan kezdeményezést, mely a különböző országok polgárai közötti párbeszédet segíti, küzdenünk kell a nacionalizmus ellen, szilárdítanunk kell a békét, tekintet nélkül az elválasztó határookra.

Az alternatív civil szolgálatnak függetlennek kell lennie a katonai szervektől, és semmilyen módon nem támogathatja a hadsereget, beleértve a gazdasági támogatást is.

A lelkiismereti szolgálatmegtagadás nemzetközi napjának - május 15. - megünneplésén kifejezzük szolidaritásunkat minden olyan mozgalommal, mely a lelkiismereti szolgálatmegtagadás jogáért küzd, különösen azon országok mozgalmáival, ahol a szolgálatmegtagadást börtönnel büntetik - Jugoszlávia, Görögország, Románia, Dél-Afrika stb.

Megtagadható-e lelki okokból a szolgálat?

Az úgynevezett történelmi egyházak tagjai közül korábban is előfordult olyan hadköteles, aki lelki indokokból tagadta meg a katonai szolgálatot. Ezekben az esetekben arról volt szó, hogy egyénileg a hadsereggel szembeni ellenérzést könnyűszerrel lehetett erős vallási meggyőződésből indokolni. A katolikus vallás közismert történetében (lásd II. Vatikáni Zsinat) a megújulási törekvéseiben hangot kaptak a katolikus hívők azon óhajai, hogy a katonai szolgálatot ellenzők részére az államok tegyék lehetővé a fegyveres szolgálat mellőzését, de ugyanakkor ez a fórum a hívőket - akiknek a haza fegyveres védelme a kötelezettsége - arra hívta fel, hogy e kötelezettségüknek tegyenek eleget.

E gondolatmenetből több hadköteles azt a következtetést vonta le, hogy egyházának egyetértésével cselekszik, amikor a katonai szolgálatot megtagadta. A magyar katolikus egyház vezetése kinyilatkoztatta e kérdésben álláspontját.

Világjelenségnek nevezhetjük azt a ténykedést, hogy az egyének lelkiismereti szabadságra hivatkozással fellépnek a jogi kötöttségek ellen. Ezt személyiségük, képzettségük folytán valamely ideológiai talajon különféle képpen nyilvánítják ki.

Nálunk is van olyan hadköteles, aki pusztán lelkiismeretére hivatkozva tagadta meg a katonai szolgálatot.

A jog éppen azzal szolgálja az állampolgárok jó közérzetét, hogy az egyenlőséget biztosítja. Rendkívül felháborító több okból, hogy míg egyes hadköteleseknek nehéz katonai szolgálatot kell teljesíteni, addig másoknak lehetőségük van a kibúvára. A szigorú felelősségre vonás itt helyrebillenti a mérleget - mert nincs egyenlőség a katonai szolgálat és a büntetés között - meggyújtató az, hogy a katonai szolgálatot nem lehet büntetlenül megtagadni. Itt kell megjegyezni, hogy követelményünk egy része nem érti az ilyen magatartást és természetesen túlnyomó többségében nem ért vele egyet.

A törvény szövege nem tartalmazza a katonai szolgálat megtagadásának okát. Így a katonai bíróságok csak a személyi körülmények kötelező vizsgálata során foglalkoznak érintőlegesen az okkal. A büntetés kiszabásánál a más ügyben szokásos egyéb súlyosbító és enyhítő körülmények dominálnak. Nem mondunk le arról, hogy ezen hadköteleseket is a törvényünk általános célja szerint a büntetéssel megneveljük kötelességük teljesítésére, de itt nyomatékosabban kell hivatkozni a mások megnevelésére és hasonló cselekménytől való visszatartásra.

	Büntetési tétel békében	Büntetési tétel háborúban
Kibúvás a katonai szolgálat alól		
Btk. 335. (1)	3 hó-3 év	5 évtől-15 évig
Btk. 335. (2)	3 hó-5 év	3 hó-15 évig
Katonai szolgálat megtagadása		
Btk. 336	3 hó-5 év	5 évtől-15 évig

(Házi Jogtanácsadó
XIV. évf. 1987/12. december)

(válogatta és fordította: Gyukity Márk)

ВСТРЕТИМСЯ У ТРЕХ ЖУРАВЛЕЙ

АФГАНИСТАН: ДНЕВНИК РЕПОРТЕРА

A repülőgép lámpája alatti csillagok
mindegyike azt jelenti, hogy a vadászrepülő
tíz harcrepülést hajtott végre.

Afganisztán — egy riporter naplójából

Sohasem tudhatod pontosan, hogy mennyi idő telik el a sebesülés pillanatától annak érzékeléséig.

Néha — egy másodperc

Néha — egy óra

Néha — több, mint az örökkévalóság.

Szljunykov hadnagy, az aknavető szakasz parancsnoka ezt az időközött pontosan lemérte. Allitása szerint pontosan öt másodperc volt az eltelt idő.

A "duhok"++ sugárhajtású lövedékekkel kezdtek löni. Szljunykov azonnal az órájára nézett, hogy megállapítsa a kilövés és a becsapódás közötti időt. Ebben a pillanatban ütést érzett a vállán. Ütést és nem fájdalmat.

A zűrzavarban Szljunykov nem tulajdonított ennek különösebb jelentőséget. Továbbra is figyelemmel kísérte a tüzelést, hogy aztán a másodperceket beszorozza 333-mal (a hang terjedési sebessége), s így megkapja a tűzfészek távolságát. Azonban nem tudta beszorozni: a fájdalom száguldó gözmozdonyként hatolt testébe.

— Szerencsém volt — mondta. Vállsérülés — romantikus baleset. Bizonyításképpen kibombolta az ingét.

Romantikus esetek ritkán fordulnak elő nálunk. Esetenként a fájdalom a szilánkkal egyidejűleg hatol a testbe. De előfordul az is, hogy egyáltalán nem jelentkezik. Olyan, mint egy nagyon távoli zivatar: villámlik, de a dörgés elmarad. Egyszer csak hallod, hogy tocsog a lábad a szizmában — valójában átnedvesedett, annak ellenére, hogy körülötted vég- és víznélküli sivatag.

Vagy azt érzed, hogy az inged nedvessé és nehezzé vált, szorosan rátapadt a mellre, hátadra, mintha izzadnál. Csakhogy a szokottnál jobban. Manyejev hadnagy gyomorlővést kapott, amit csak akkor vett észre, amikor egy katona zavartan így szólt hozzá: "Hadnagy elvtárs, mintha lyuk lenne ..."

— A belső vérzés tipikus esete — mosolyodik el Manyejev. Az a jobbik eset, amikor a fájdalom a sebesülés után jelentkezik. A rosszabbik — a halál.

Azt mondják, nem adatik meg az a lehetőség, hogy meghalld annak a polvónak a süvítését, amelyik a halálodat okozza. De ezt csak úgy mondják. Valójában hallhatod.

Elkeseredett harcok folytak Maljam — Guljam közelében, Hanabad környékén. A parancs a "zöldövezet" megközelítésére és az ellenség bekerítésére vonatkozott. Azonban a szakaszparancsnok váratlanul a "duhok" támaszpontjába utközött: sem fedezékbe nem tudott vonulni, sem beásni nem tudta magát, hiszen körös-körül csak vízben úszó rizsparcellák voltak. Lobacsevszkij hadnagy, a szakasz parancsnoka szívlővést kapott.

— Elhiszed-e vagy sem — mesélte Novikov őrnagy, akihez a hadnagy tolsó szavait intézte — Lobacsevszkij bejelentkezik a rádióján és jelenti: "Engedélyt kérek a kapcsolat megszakítására. Halott vagyok."

— Elhittem.

A történet túl hihetetlen volt ahhoz, hogy ne higgyem el.

— A halál a háborúban — szokványos dolog. Nem kevésbé életköznap, mint a tyúkszem a lábakon, vagy a megdagadt testrészek. Csak így egyszerűen, fesztelenül beszélnek róla. Időnként humorosan is. ("Az

élet a halál után kezdődik! Inkább azt válaszold meg, van-e élet a halálig?")

Ha a halál birtokában lenne az értelemnek és a vele járó gőgnek és önérzetnek, akkor minden valószínűség szerint fellázadna az iránta tanúsított családi viszony miatt. A háború ugyanis megfosztja őt a titokzatosság nimbuszától. Pillantsanak csak be az egészségügyiekhez és nyomban meg is győződhetnek: a halál — a sebesültek hisztériás üvöltözése; a halál — szótlan nyögés azok szemében, akik már képtelenek az ordítózásra; a halál — a jód, a szesz, a vér és egyéb kevert szaga, amit már az egészséges agy sem tud elkülöníteni.

— A halál — átok — mondja Novikov őrnagy.

És igaza van.

— Tudod — pontosít Zalomin ezredes ujjai között szorítva a halántékát — a legjobb fiainkat ragadja el tőlünk.

— és mégis — suttogja szinte magában Peskov ezredes — ügyelni kell rá. Ezt a kérdést nem szabad elodázní az utolsó napokra, a végső esetre. Nem törvényszerű, hogy hirtelen az agyongyötörtség és az elgyengülés állapotában elmélkedjünk a halálról.

— Mi félnivalóm van tőle — mosolyog fölényesen Lukjánov hadnagy — ami késik nem múlik. Számomra semmiféle jelentőséggel nem bír: amíg én létezem — halál nincs és amikor bekövetkezik, akkor már én nem vagyok.

— Az én halálom — mutat rá Belousz zászlós tömören és drámaian — bárkit elszomoríthat. Kivéve engem.

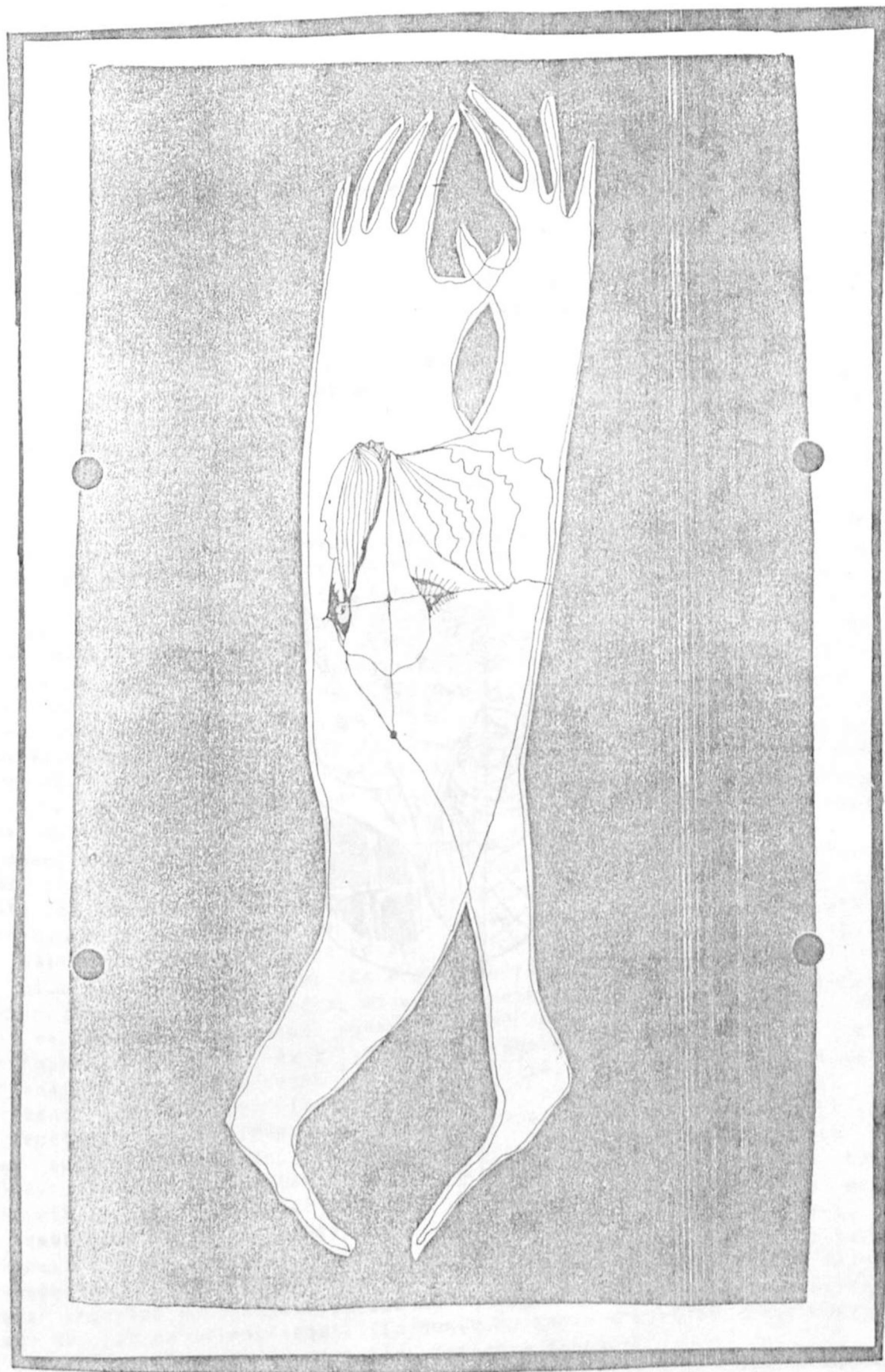
Miközben ezekkel az emberekkel beszélgettem, nem győztem meglepődni attól a nagymérvű belső erőfeszítéstől, amelyet a lelkük és agyuk fejtett ki, hogy ilyen nyugodtan és gyakorlatias módon viszonyuljanak a halálhoz. Egészen addig meglepetésszámban ment a dolog, mignem megértettem: a halálról mint természetesről, megszokott és végső soron egyedüliről való elmélkedés szokása az, amiben az ember teljesen bizonyos lehet; ez az, ami rajta kívül minden félelmet megszüntet.

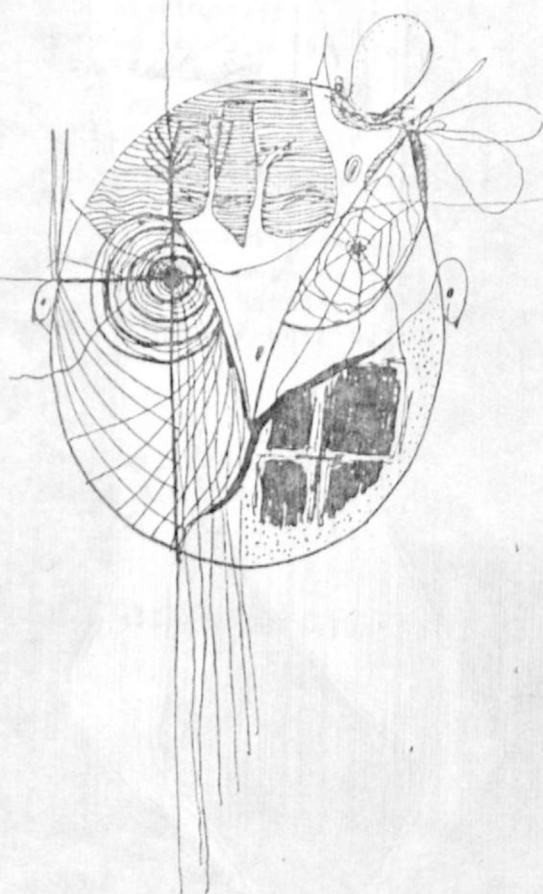
(Ogonyok, 1986. júl.

Találkozunk a Három Darunál)

Fordította: Farkas Zoltán

** dushmanok [perzsa; eredeti értelemben ellenséget jelent]

Horvath Iván

József Attila és a párt

"Egy osztályharcos pöcegödörben
megannyi versed elrohad".¹

József Attila évtizedek óta a párt első számú klasszikusa, feltétlen hivatkozási alap. Neve valósággal áruvédjegy. Ha azonban pártbeli fogadtatásának történetét tanulmányozzuk, úgy találjuk, hogy ez a történet eppoly tanulságos, mint amennyire viszontagságos és fordulatos.

Kizáratásáról; a kérdés története

Nem kell a szót azokra a hirhedt támadásokra vesztegetni, amelyek a párt részéről még életében érték, hiszen mindnyájan tudunk róluk. De alkalmasint nem vetünk számot azzal, hogy József Attila párttagságának viszonylag harmonikus korszaka végül is mily kurtára szabatott. Valamikor az 1930-as esztendő második felében lépett be, s alig háromnegyed évvel később már olvashatta a moszkvai "Sarló és Kalapács" cikkében, hogy lefaszították. Pákozdy Ferenc rosszhiszemű bírálata, ama bizonyos Téglás Ferenc álnevű, még ma is ismeretlen elvtárs útszéli támadása, mellőztetése az írókongresszuson, mind megannyi jól ismert esemény, de mégis magyarázatra szorulnának. József Attiláról életében kevesen tudták – főként a "Szép Szó" kora tudta –, hogy nagy költő. De általában nem is gyűlöltek sehol, csak ez a Hidas Antal-, Liles Béla-, Zalka Máté-, Pákozdy Ferenc-, Téglás Ferenc-, Barai János stb.-féle társaság. Miért éppen ők?

Az igazsághoz hozzá tartozik, hogy akadt azért a költőnek értő és támogató és mégis kommunista kritikusa Bálint György személyében, aki majd a legnagyobb példányszámú Cserépfalvi-féle összkiadások sajtó alá rendezője lesz. Bálint a "Gondolat" című kommunista folyóiratban védelmébe vette a költő utolsó verskötetét, így: "és mégis reméljük – a költő érdekében is – hogy lírájának ez az irányzata, ez a nagy befelénzés nem marad állandó. Emberi és művészi szempontból egyaránt meddő volna sokáig itt időzni. Még húsz-harminc ilyen vers – és a legszebben hangszerelt, legösszintébben átélt pszichoanalitikus felismerések is szárazzá válnak, személyes ügy helyett egyszerűen csak magánügy lesz belőlük. A bűvár részéről megrázó és nagyjelentőségű teljesítmény, ha lemegy az óceán fenekére – de sem az ő, sem az emberiség szempontjából nem volna értelme, hogy végképp lenn is maradjon. Ismétlem, nem tartom sem kisiklásnak, sem árulásnak, hogy József Attila egy időre hátat fordított az emberi közösségnek. ... De most majd ismét fel kell fedeznie a világot, az emberi kapcsolatokat, a termelési erőket odakint."² Nem volna igazságos az utókor fölényes bolcsességével szörnyűlködni azon, hogy Bálint György éppen a Nagyon fáj-t, a magyar irodalom e csodáját védelmezte. Helyesen cselekedett. De helyesen tesszük mi is, ha jelentőséget tulajdonítunk annak a körülménynek, hogy a kötet a párt folyóiratában egyáltalán védelemre szorult.

A következő korszak 1945-ben kezdődött, és eltartott vagy tizenöt évig. Ekkor a párt művelődéspolitikai irányításának az volt az álláspontja, hogy az illegális KMP szektás vezetése rettenetes hibát követett el azzal, hogy a költőt – valamikor 1932 és 1934 között – kizáratta.³ Ezekben az években vált József Attila a magyar kommunista irodalom pantheonjának középponti alakjává.

Az 1956 utáni esztendőök már egy harmadik korszak, egy új, hivatalos tantétel alakulásának évei. E felfogás részletes megfogalmazása azonban

1963-ig, Vértess György nevezetes közleményéig váratott magára.⁴ Vértess azt állította, hogy József Attila kizáratása legenda, amelyet bizonyos személyek - Déry Tibortól Arthur Koestleren át Horváth Mártonig - elterjesztettek, holott a valóságban József Attilának a párttal való szervezett kapcsolata sohasem szakadt meg.⁵ A cikknek nemcsak az volt a célja, hogy utólag még szorosabbra vonja József Attila és a párt kapcsolatát, hanem az is, hogy a pártot irodalompolitikai kérdésekben tévedhetetlennek mutassa be. Nem szabad elfelejtenünk, hogy amikor Vértess tanulmányának megírásához látott, akkor még súlyos börtönbüntetésüket töltötték olyan kommunista írók és újságírók, mint Déry Tibor, Háy Gyula, Tardos Tibor, Vásárhelyi Miklós és Zelk Zoltán, de Lukács György romániai internálásának idejére és más dolgokra is még sokan emlékeztek. Márpedig ha a párt József Attila esetében egyszer már tévedett, akkor más írók esetében szintén tévedhet.

Vértess tanulmányára - mely utóbb könyvecskévé terebélyesedett⁶ - néhány tiltakozó válaszcikk érkezett, többnyire a költő egykori barátainak tollából. Mivel ezek valamennyien cáfolták Vértess tételét, illetékes helyen az a döntés született, hogy nem közölhetők. Helyettük Szabolcsi Miklós egyeztető tanulmánya látott napvilágot.⁷ Szabolcsi bőven merített a hozzáférhetetlen, kéziratok válaszok szövegéből, ám végül is a "lehagyták" kifejezés arany középutja mellett döntött. József Attilát eszerint alakilag nem zárták ki, de - főleg konspirációs okokból - lazították, majd lassan meg is szüntették a párttal való szervezett kapcsolatát.

Hűszegynéhány esztendő telt el, hogy a kizárás kérdését nyilvánosan vitatni lehessen. Az 1963-65 táján íródott vitacikkekből a tavalyi Kritikában megjelenhetett kettő: Horváth Mártoné,⁸ majd Hollós Korvin Lajosé.⁹ Még új viszontválasz is íródott: ebben Ujhelyi József ismét cáfolta a kizáratást.¹⁰ Bekapcsolódott a vitába Gyertyán Ervin¹¹ és Szabolcsi Miklós is.¹² Gyertyán azzal vádolta Szabolcsit, hogy az általa szerkesztett József Attila Emlékkönyv épp ebben a kérdésben meg van cenzúrázva.¹³ Szabolcsi nagyon részletesen, kilenc számozott pontban válaszolt e vádra, ám a fő kérdésben, a kizáratás kérdésében rendkívül megfontoltan nem nyilatkozott.¹⁴

Nehéz a dolgunk nekünk, filológusoknak. Hozzászoktunk ahhoz, hogy mindenben kételkedni kell. Am különösen nehéz a helyzetünk, ha hivatásos hazudozóknak vagyunk kiszolgáltatva. Íme egy példa. A hűszegynéhány éve a cenzúra rostáján fennakadt cikkekből kettő, mint mondtam, tavaly megjelenhetett. E nagy szabadságot emlékezetem szerint valamelyest megelőzte, szinte bevezette, hogy Marosán György a TV nyilvánossága előtt kijelentette: József Attilát annak idején bizony kizárták a pártból. S egy régebbi történet: úgy képezem, Vértess György az 1957. december 5-én tartott József Attila-emlékünnepekből meríthetett ihletet kutatásai megkezdéséhez: ekkor hangzott el először a később Vértess névével forgalomba került tétel. Az ünnepség szónoka ugyanis így fogalmazott: "Hazugság, hogy József Attilát a párt kizárta."¹⁵ Ez az ünnepi szónok - kell-e mondanom? - szintén Marosán György volt. Am hiába minden ködösítés: a források tanulmányozása mindig meghozza a maga gyümölcsseit.

Helyes ezért, ha magának a költőnek 1933-34-ben írott politikai tanulmányait forgatjuk okulásul. Fény derül ezekből mindazokra a lényeges elvi ellentétekre, amelyeknek következtében József Attila 1934-ben megszűnt kommunista lenni. Hogy kizárták-e, vagy sem, ezek után mellékes kérdéssé zsugorodik. József Attila e tanulmányaihoz, melyek a napnál világosabban mutatják álláspontját, s melyeket a szakirodalom tapintatosan mindig mellőz, végül hozzá fogok csatolni egy kisebb jelentőségű, eddig ismeretlen József Attila-kéziratot, mely a prózai művek készülő új kritikai kiadásának munkálatai közben,¹⁶ néhány éve került elő.

József Attila elvi kifogásai főleg négy területre vonatkoznak: a fasizmusokkal szembeni fellépés hiányára, a proletárdiktatúrára, a pártidiktatúrára és a kommunista művészetpolitikára. Időkimérés céljából ezúttal inkább csak az elsővel foglalkozom, s. azzal sem részletesen.¹⁷

A fasizmus megítélése

József Attilát, tudjuk, rövid pártbeli pályafutása alatt unos-untalan lefaszisztázták. Ezt tették a platformtervezet szerzői, ezt Téglás Ferenc. De vajon olyan rettenetes szitokszó volt-e a "fasiszta" - egy kommunista szájából? A mi nemzedékünk - Auschwitz, Varsó, a keleti front hekatombái után - gondolkodás nélkül igennel válaszol, s ez némiképp történelmietlen. A 30-as évek elején még messze vagyunk nemhogy a II. világháborútól, de a Kristályéjszakától is. Még a kommunisták sem láttak a jövőbe, sőt azt mondhatjuk, ők a legkevésbé. A kommunisták nem mérhették fel a weimari parlamenti rendszer bukásának valódi jelentőségét, hiszen - Lenin óta - elnéző mosollyal vagy éppen megvetéssel figyelték a parlamenti játszadozások áldemokráciáját. A kommunista - miként Kende Péter tanulmányában olvashatjuk¹⁸ - nem tarthatja tiszteletben, mert nem tarthatja igazi demokráciának azt, ha a szavazók többsége olyan pártot juttat hatalomhoz, melynek semmi kifogása nincs az embernek ember által való kizsákmányolása, magyarán a magántulajdon ellen. Ilyenkor a kommunistának azt kell mondania, hogy ez a választás, bármily titkos és bármily általános volt is, nem volt igazán demokratikus, mert eredménye nem fejezi ki a nép igazi érdekeit. (A nép igazi érdekeit egy tan tartalmazza, ezt a tant pedig egy arra egyedül hivatott testület értelmezi.) Az is gátolta a tisztánlátást, hogy a hitleri Németország és a sztálini Szovjetunió egyaránt - bár különböző alapon - teljes érzéketlenséget tanúsított az egyéni szabadság és rabság ellentéte iránt; ezt az ellentétet egyik országban sem lehetett hivatalos nyelven még csak megfogalmazni sem. S a harmadik ok: a tőkés demokráciák rövidlátó politikája folytán a szovjet diplomácia már Rapallo óta gyakran kényszerült arra, hogy elsősorban a világháború veszteseinek körében tájékozódjék. Végül is érthető, hogy Hitler hatalomrajutásától 1941-ig csupán négy olyan, Dimitrov és Litvinov neve által fémjelzett, nagyszerű esztendő akadt, amikor a Szovjetunió feladta, sajnos csak ideiglenesen, az egyenlő távolságtartás elvét, amikor jobban tartott a Harmadik Birodalomtól, mint a tőkés demokráciáktól. A Szovjetunió és Németország ellentéteinek gyökere semmiképp nem a parlamenti rendszer kiiktatása, nem a Führerprinzip, de még csak nem is az antiszemitizmus volt, hanem az, hogy Németország is tőkés állam lévén, éppoly agresszíven, gyakran még agresszívebben helyezkedett szembe a kommunizmussal, mint a többi. Annak megítélése azonban, hogy a náci rendszer távolabb áll-e a kommunizmustól, mint általában a tőkés rendszerek, vagy éppenséggel közelebb áll hozzá, nem volt egyszerű feladat, különösen pedig nem a 30-as évek első felében. A nácipárt a nemzetközi munkásmozgalomtól plagizálta nevét és - horogkereszttel eléktelenített - vörös lobogóját. Annak a jólismert 19-es magyar plakátnak, amelyen a munkás bezúzza a tözsdepalota kupoláját, a liliputi tőkésék pedig a szélrózsa minden irányába szétszaladnak, ők is alkalmazták egyik változatát, igaz, hogy itt az SA-legény horogkeresztes karszalagot visel. A kommunizmussal szemben elfoglalandó elvi álláspont kérdése hosszú ideig vita tárgya volt a nácipártban. Ez a vita végérvényesen csak a hosszú kések éjszakáján dőlt el. A Röhm-puccs előtt megjelent berlini vicclap a következő kérdést tette fel: Miért olyan a SA-legény, mint az angol bélszín? Válasz: Mert kívül barna, belül vörös. Amikor a nácipárt Strasser-fivérek vezette balszárnyát, mely a termelőeszközök köztulajdonba vételét követelte, 1934-ben Hitler a

hátterbe szorítja, illetve fizikailag megsemmisíti, Goebbels még azon tönődik, hogy ne csatlakozzék-e a pártszakadás eredményeképp a náci pártból kiváló csoporthoz, a Nationalbolschewistische Deutsche Arbeiterpartei-hoz. Nem volt könnyű tehát tisztán látni, Magyarországon pedig különösen nem. Ahogy Röhm, vagy Goebbels, vagy Mussolini, úgy Szálasi Ferenc is majd a baloldaltól érkezik. A magyar kommunisták egyik kedvence, József Attila jóbarátja, Rátz Kálmán őrnagy, megalapítja a Nemzeti Kommunista Pártot, mely egy idő után majd be fog olvadni a nyilaspártba. Még mindig nincs eléggé feltárva a nyilaspárt balszárnyának, a szegényparaszti kaszásokeresztes mozgalomnak a története. Annyi bizonyos, hogy a földreform Gömbös és az új Szellemi Front után majd a nyilasok munkatervébe is bekerül. Szinte csak a "Szép Szó" marad olyan baloldali folyóirat, mely nem minden áron és nem akárkinek a kezéből óhajtja a földreformot. Rendkívül tanulságos, hogy már a II. világháború kitörése körüli években, sőt a fasizmusok veresége után is, Revai József, majd még erőteljesebben Lukács György, a "Szép Szó" bírálatában a folyóiratnak ezt a ritka erényét állítja pellengérre.¹⁹

A kommunistákat a pártfegyelem még Hitler hatalomra jutása után is arra kötelezte, hogy ne merjenek a náciak ellen együttműködni a szociáldemokratákkal, mert értékkülönbség a kettő között nincsen. József Attila azonban, aki úgy látta, hogy Hitler még a szociáldemokratáknál is nagyobb ellenség, nyilvánosan, egy kommunista folyóiratban tett hitet az antifasiszta munkásegység mellett, és így a pártfegyelem betartása ellen uszított. Bölcs cikkének záró mondatait szó szerint idézem: "S egy jámbor óhajlás: - Jó volna, ha a munkások belátnák, még mielőtt fasiszta terroristák vernék bikacsökkel a fejükbe, hogy egymás harci akcióinak a támogatása minden eszményi pártfegyelemnél előbbre való."²⁰

Ha kizárták, ezért zárták ki, bizonyos szempontból joggal. Hisz egy hierarchikus felépítésű pártban nem képzelhető nagyobb eretnekség, mint olyan pártvonalat képviselni, mely csak utóbb (az adott esetben két évvel később, a Komintern VII. kongresszusán) fog megszületni. A cikket szerkesztőségi megjegyzés, majd a következő számban Téglás Ferenc őrvölggyel válasza követte.

Ez az ügy 1933-ban történt. A költő következő tanulmánya már nem kommunista fórumon jelent meg, hanem egynesen a "Szocializmus"-ban: a szociáldemokrata párt elméleti folyóiratában. Az adott viszonyok, azaz pártharcok között, így figyelmeztet Hollós Korvin Lajos,²¹ kommunista itt nem közölhetett cikket. József Attila 1934 novemberében, tanulmánya megjelenésekor már nem kommunista.

Ebben az írásában immár nemcsak azzal vádolja a kommunistákat, hogy nem hajlandók együttműködni a szociáldemokratákkal a fasizmusok elleni harcban, hanem azzal is, hogy botor politikájukkal cselekvőleg segítik a fasizmusok térhódítását. Egyes országokban, írja, "a bosevizmustól eliszonyodó tömegekre támadó fasizmusok diadalmaskodnak".²² S itt egy hosszabb idézet éreztet igéretre igénybe venni az Olvasó türelmét: "A fasizmusok meg éppen a szocializmus központi lényegét sajátítják ki és torzítják el. Bizonyára rákényszerülnek erre. A közösségi elvet állítják előtérbe, éppen nem a társadalmi eredetű emberiség közösségi elvét, hanem az állami, korlátok szabó, korlátolt nemzeti, faji, állami stb. közösségi elvet. Tehát a közösség elve, ha torz formában is, de kísért már az emberek ráérősségének az öntudatában, amelyeket eddig - látszólag - az a közösségi elv vezérelt. Ez a közösségre törekvő öntudat tagadhatatlanul zavart. De a világ nemcsak a közösségre vágyik. Egyben sebeit mutogatva állt a világ öntudat után."

A bosevizmus maga is a kialakulni akaró öntudat megzavarodásának egyik tünete. és tovább terjeszti a zavart

elméleti téren, ahogy politikai tevékenységével is az ellenkezőjét éri el annak, amit akart, tudniillik a fasiszta szervezkedéseket indítja útjuk...²³

A bolsevizmus azért sem jelent vonzó alternatívát a fasiszmusokkal szemben, mert egy szűk értelemben vett proletárdiktatúrát óhajt bevezetni egy olyan demokratikus diktatúra helyett, mely a kizsákmányolók kivételével mindenki másnak a legteljesebb demokrácia lenne. (József Attila itt a KMP hajdani Landler-frakciójához, a Blum-téziseket megfogalmazó Lukács Györgyhez állt viszonylag közel.)²⁴ A proletárdiktatúra bolsevik felfogásának bírálatában a költő még a pártidiktatúra kérdését is felvetette, íme: "A bolsevista elmélet ... fölvesz - legalább egy vagy két emberöltőre szóló - átmeneti időszakot, amikor egyetlen párt kezében egyesíti a polgári diktatúrák politikai hatalmát a polgári tökések gazdasági parancsuralmával. és ettől elvárja egy olyan emberi öntudat kialakulását, amely nélkül szocialista, kommunista társadalmi rend nem lehetséges. Parancsszóval kényszeríti az embereket arra, hogy önként vállalják lényegüket, azt, hogy társadalmi lények. Itt az az ellentmondás tűnik ki láthatóan, amelyet a bolsevista elmélet a termelési eszközökhöz fűzött hiú reményeivel rejt el."²⁵ Mivel József Attila szerint a termelőeszközök állami tulajdonba vétele még nem jelenti valódi társadalmasításukat, Leninnek erre a mondatára - "Szovjethatalom plusz villamosítás - ez a szocializmus!" - csak így felel: "Ha ilyen egyszerű volna a dolog!"²⁶

A költő ezután is még számos politikai tanulmányt írt, de ahogy korábbi enémű írásai évekig csakis kommunista befolyás alatt álló kiadványokban jelentek meg, ettől kezdve sohasem adott cikket nekik, legföljebb verset, harmadközlésre. A költő megszakította a párttal való közösségét.

A most bemutatandó ismeretlen kézirat²⁷ egy a pártművészet kérdésével foglalkozó tanulmány 1934-ben papírra vetett fogalmazványának töredéke. Nincs benne a többi 33-as, 34-es tanulmányhoz fogható gondolati kincs, stílusa meglepően erős- és lendülettelen. Régen, az alkotáslélektani szemlélet virágkorában azt mondtuk volna rá: kinban született. Egy dolog bizonyos: azokat a mondatokat, amelyekben expressis verbis elhatárolja magát a kommunistáktól, és bejelenti, hogy a szociáldemokratákhoz csatlakozik, soha, semmilyen formában nem tette közzé. Ebben a legmagasabb erkölcsiség tanújelét láthatjuk. József Attila, fittyet hányva a pártfegyelemnek, nemcsak hirdette az antifasiszta népfront szükséges voltát, hanem el is hitte, így önmagára is kötelezőnek ismerte el annak szabályait.

A szöveg jelentőségét tehát nem szabad mértéktelenül felnagyítanunk.

Egy kézirat töredék 1934-ből

E sorok írója költő. Ismeri a tudós szociológusok, közgazdák, politikusok elméleteit. Érteni véli a bolsevistákat, akik azt a hősi²⁸ lendületet kívánják a munkásoktól, melyben a mindennapi élettől szült apró vágyaikat²⁹ kellene megtagadniok - persze csak átmenetileg, mindössze harminc-negyven³⁰ évig - az osztály magasztos gondolataért. Érteni véli a³¹ szociáldemokratákat, akik - éppen megfordítva, mint a bolsevizmus hívei - a megszervezett osztály anyagi, azaz gazdasági és politikai erejével akarják az egyes munkás, az összes egyed útját egyengetni a mindennapi élet apró, de elengedhetetlen örömei felé. Amazokban³² egy idejét múlt hősiességnek³³ aktualizált agresszív gyönyöre tartja a lelket, olthatatlan szomjuk

hátterbe szorítja, illetve fizikailag megsemmisíti, Goebbels még azon tűnődik, hogy ne csatlakozzék-e a pártszakadás eredményeképp a nácipártból kiváló csoporthoz, a Nazionalbolschewistische Deutsche Arbeiterpartei-hoz. Nem volt könnyű tehát tisztán látni, Magyarországon pedig különösen nem. Ahogy Róhm, vagy Goebbels, vagy Mussolini, úgy Szálasi Ferenc is majd a baloldaltól érkezik. A magyar kommunisták egyik kedvence, József Attila jóbarátja, Rátz Kálmán őrnagy, megalapítja a Nemzeti Kommunista Pártot, mely egy idő után majd be fog olvadni a nyilaspártba. Még mindig nincs eléggé feltárva a nyilaspárt balszárnyának, a szegényparaszti kaszárskeresztes mozgalomnak a története. Annyi bizonyos, hogy a földreform Gömbös és az Új Szellemi Front után majd a nyilasok munkatervébe is bekerül. Szinte csak a "Szép Szó" marad olyan baloldali folyóirat, mely nem minden áron és nem akárkinek a kezéből onajtja a földreformot. Rendkívül tanulságos, hogy már a II. világháború kitörése körüli években, sőt a fasiszták veresége után is, Révai József, majd még erőteljesebben Lukács György, a "Szép Szó" bírálatában a folyóiratnak ezt a ritka erényét állítja pellengérré.¹⁹

A kommunistákat a partfegyelem még Hitler hatalomrajutása után is arra kötelezte, hogy ne merjenek a nácik ellen együttműködni a szociáldemokratákkal, mert értékkülönbség a kettő között nincsen. József Attila azonban, aki úgy látta, hogy Hitler még a szociáldemokratáknál is nagyobb ellenség, nyilvánosan, egy kommunista folyóiratban tett hitet az antifasiszta munkásegység mellett, és így a partfegyelem betartása ellen uszított. Bölcs cikkének záró mondatait szó szerint idézem: "S egy jámbor óhajítás: - Jó volna, ha a munkások belátnák, még mielőtt fasiszta terroristák vernék bikacsökökkel a fejükbe, hogy egymás harci akcióinak a támogatása minden eszményi partfegyelemnél előbbre való."²⁰

Ha kizárták, ezért zárták ki, bizonyos szempontból joggal. Hisz egy hierarchikus felépítésű pártban nem képzelhető nagyobb eretnokség, mint olyan pártvonalat képviselni, mely csak utóbb (az adott esetben két évvel később, a Komintern VII. kongresszusán) fog megszületni. A cikket szerkesztőségi megjegyzés, majd a következő számban Téglás Ferenc őrjöngő válasza követte.

Ez az ügy 1933-ban történt. A költő következő tanulmánya már nem kommunista fórumon jelent meg, hanem egynesen a "Szocializmus"-ban: a szociáldemokrata párt elméleti folyóiratában. Az adott viszonyok, adózó pártharcok között, így figyelmeztet Hollós Korvin Lajos,²¹ kommunista itt nem közölhetett cikket. József Attila 1934 novemberében, tanulmánya megjelenésekor már nem kommunista.

Ebben az írásában immár nemcsak azzal vádolja a kommunistákat, hogy nem hajlandók együttműködni a szociáldemokratákkal a fasiszták elleni harcban, hanem azzal is, hogy botor politikájukkal cselekvőleg segítik a fasiszták térhódítását. Egyes országokban, írja, "a bosevizmustól eliszonyodó tömegekre támadó fasiszták diadalmaskodnak".²² S itt egy hosszabb idézet erejéig is szeretném igénybe venni az Olvasó türelmét: "A fasiszták meg éppen ezzel a szocializmus központi lényegét sajátítják ki és torzítják el. Bizonyára rákényszerülnek erre. A közösségi elvet állítják előtérbe, csak éppen nem a társadalmi eredetű emberiség közösségi elvét, hanem a faj, a nemzet, a korlátok szabó, korlátolt nemzeti, faji, állami stb. közösségi elvet. Tehát a közösség elve, ha torz formában is, de kísért már az emberek rétegeinek az öntudatában, amelyeket eddig - látszólag - az egyéni érdekek vezéreltek. Ez a közösségre törő öntudat tagadhatatlanul zavaró: mert a világ nemcsak a közösségre vágyik. Egyben sebeit mutogatva állt a világ öntudat után."

A bosevizmus maga is a kialakulni akaró öntudat megzavarodásának egyik tünete. és tovább terjeszti a zavart

elméleti téren, ahogy politikai tevékenységével is az ellenkezőjét éri el annak, amit akart, tudniillik a fasiszta szervezkedéseket indítja útjuk...²³

A bolsevizmus azért sem jelent vonzó alternatívát a fasiszmusokkal szemben, mert egy szűk értelemben vett proletárdiktatúrát óhajt bevezetni egy olyan demokratikus diktatúra helyett, mely a kizsákmányolók kivételével mindenki másnak a legteljesebb demokrácia lenne. (József Attila itt a KMP hajdani Landler-frakciójához, a Blum-téziseket megfogalmazó Lukács Györgyhez állt viszonylag közel.)²⁴ A proletárdiktatúra bolsevik felfogásának bírálataiban a költő még a pártidiktatúra kérdését is felvetette, íme: "A bolsevista elmélet ... fölvesz - legalább egy vagy két emberöltőre szóló - átmeneti időszakot, amikor egyetlen párt kezében egyesíti a polgári diktatúrák politikai hatalmát a polgári tökések gazdasági parancsuralmával, és ettől elvárja egy olyan emberi öntudat kialakulását, amely nélkül szocialista, kommunista társadalmi rend nem lehetséges. Parancsszóval kényszeríti az embereket arra, hogy önként vállalják lényegüket, azt, hogy társadalmi lények. Itt az az ellentmondás tűnik ki láthatóan, amelyet a bolsevista elmélet a termelési eszközökhöz fűzött hiú reményeivel rejt el."²⁵ Mivel József Attila szerint a termeléseszközök állami tulajdonba vétele még nem jelenti valódi társadalmasításukat, Leninnek erre a mondatára - "Szovjethatalom plusz villamosítás - ez a szocializmus!" - csak így felel: "Ha ilyen egyszerű volna a dolog!"²⁶

A költő ezután is még számos politikai tanulmányt írt, de ahogy korábbi enémű írásai évekig csakis kommunista befolyás alatt álló kiadványokban jelentek meg, ettől kezdve sohasem adott cikket nekik, legföljebb verset, harmadközlésre. A költő megszakította a párttal való közösségét.

A most bemutatandó ismeretlen kézirat²⁷ egy a pártművészet kérdésével foglalkozó tanulmány 1934-ben papírra vetett fogalmazványának töredéke. Nincs benne a többi 33-as, 34-es tanulmányhoz fogható gondolati kincs, stílusa meglepően erős- és lendülettelen. Régen, az alkotáslélektani szemlélet virágkorában azt mondtuk volna rá: kinban született. Egy dolog bizonyos: azokat a mondatokat, amelyekben expressis verbis elhatárolja magát a kommunistáktól, és bejelenti, hogy a szociáldemokratákhoz csatlakozik, soha, semmilyen formában nem tette közzé. Ebben a legmagasabb erkölcsiség tanújelét láthatjuk. József Attila, fittyet hányva a pártfegyelemnek, nemcsak hirdette az antifasiszta népfront szükséges voltát, hanem el is hitte. Így önmagára is kötelezőnek ismerte el annak szabályait.

A szöveg jelentőségét tehát nem szabad mértéktelenül felnagyítanunk.

Egy kézirat töredék 1934-ből

E sorok írója költő. Ismeri a tudós szociológusok, közgazdák, politikusok elméleteit. Értetni véli a bolsevistákat, akik azt a hősi²⁸ lendületet kívánják a munkásoktól, melyben a mindennapi élettől szült apró vágyaikat²⁹ kellene megtagadniok - persze csak átmenetileg, mindössze harminc-negyven³⁰ évig - az osztály magasztos gondolataért. Értetni véli a³¹ szociáldemokratákat, akik - éppen megfordítva, mint a bolsevizmus hívei - a megszervezett osztály anyagi, azaz gazdasági és politikai erejével akarják az egyes munkás, az összes egyed útját egyengetni a mindennapi élet apró, de elengedhetetlen örömei felé. Amazokban³² egy idejét múlt hősiességnek³³ aktualizált agresszív gyönyöre tartja a lelket, olthatatlan szomjuk

illúzióért sóvárog sör helyett, emezekben a szürke végzet komor, de már-már meghitt gondolata emeli fel figyelmeztető ujját, hogy azért a kevés³⁴ anyagi jószágért, amely egy munkásember ösztönös jóérzésének alapja lehet, az egész, szigorú törvények szerint működő világot át kell alakítani. A költő legalább így látja. És amikor³⁵ döntenie kell a két tábor között, nem azért fordít hátat a bolsevistáknak, mert nem hajlandó önként vállalni és kiutalni olyan³⁶ szörnyű szenvedéseket, amilyeneket tizenhét esztendeje napról napra szült³⁷ a szovjetorosz tetterd³⁸ a mai, eléggé oromtelen szovjetorosz életért, (egy³⁹ hasonló arányú kapitalista iparosítás sem halmozta volna⁴⁰ föl a borzalmaknak azt a tömegét,⁴¹ amely a kommunizmusnak csak a "hősi" korszakát jellemzi), mondom, nem azért vallja magát szociáldemokratának a költő, ha⁴² már választania kell, mert⁴³ visszariad a harctól, ámbar Arkhilokhos nem szégyellte eldalolni, hogy pajzsát, dárdáját elhajigálva menekült a csatából, amit különben Horatius is énekbe foglalt, hanem azért, mert a szociáldemokratáknak nincsenek a munkásosztály hőseiségébe vetett illúzióik. Tudják, hogy a munkások húst, kávé, sört akarnak, motorbiciklit és központi fűtéses lakást szeretnének s akik szocialisták, azért azok, mert látják,⁴⁴ hogy a kapitalizmus gazdasági törvényeinek fonalára akasztott húsvéti sonka az ő fejük fölött elérhetetlen magasságokban függ.⁴⁵

A költő általában azért szocialista, mert belátja azt, amit belátnak azok a munkások, akik éppúgy szeretik és óhajtják az élet apró örömeit, harc árán, ha kell, mint a költő. Ezért amikor a szocialista mozgalom vereségeinek megítéléséről van szó, mindama okokon kívül, amelyeket a politikusok elmondanak, kifejtene és rendszerezne is, egy olyan eddig meg⁴⁶ nem fogalmazott és csakis költők által kimondható okra gondol, olyan okra, amelynek hatékonyan⁴⁷ működő⁴⁸ létét az a negatív jel mutatja, hogy a munkásosztálynak, amely pártokkal, szakszervezetekkel, szövetkezetekkel, sakk-körökkel és dalárdákkal rendelkezik nincs költészete, nincs szépirodalma. Nincs szocialista szépirodalom,⁴⁹ ami nem⁵⁰ jelent kevesebbet, minthogy a mun-

összefoglalás

1/ A Vértess-féle konjunktúralovagok hazugságaival, amelyeket eddig sem vett komolyan senki, a jövőben egyáltalán nem kell foglalkozni.

2/ A pártból való "lehagyásról", amit a szervezeti szabályzat egyébként sem ismer, szó sem lehet.

3/ Am a kizárás tényét hangoztatókkal sem könnyű maradéktalanul egyetértetni. A szó szoros értelmében vett kizárást egy árnyalattal kevésbé tartom valószínűnek, mint a kilépés feltevést. Erre két okom van.

Az egyik: hogy a most előkerült irat nem utal kizárási határozatra, a bolsevistákról nagy kímélettel és megértéssel szól, és semmi személyes sértettségre utaló nyom nem található benne.

A másik: hogy József Attila nagyon szeretett, és tudott is vitatkozni. A párton belül is minduntalan vitákba bonyolódott; ezeknek talán legismertebb terméke a Jeszenszky (Molnár) Erikkal való tanulmányváltás. A párt részéről őt ért támadásokra is igen élesen szokott reagálni. Ilyen a "Bánat" című költeménye "az elvaduló csahos" ellen. Ilyen a moszkvai "Sarló és Kalapács" támadására készített kíméletlen válasza, mely két változatban is fennmaradt. Ilyen volt, emlékezésekből tudjuk, a ma lappangó "Miért nem én?" című műve is, melyet pedig talán már párttagságának megszűnte után írt. Különös, hogy az elképzelhető legnagyobb sérelem, a kizáratás nem hagyott kétségtelen nyomot sem ma ismert írásaiban, sem levelezésében.

A legvalószínűbbnek ezek után azt tartom, hogy a kizárási határozat már a költő kilépése után született, és az sem bizonyos, hogy a költő egyáltalán tudomást szerzett róla.⁵²

4/ József Attila és a kommunista párt viszonyát az eddigi szakirodalomban nagyrészt lelki történetként kezelik, mint egy szerelmi históriát. A párt részéről különféle sérelmek érik a költőt, végül még - egyesek szerint - ki is zárják: nem csoda, ha aztán József Attila hite megrendül. Az 1933-ban és 1934-ben írott tanulmányok fényében a dolgot egészen máshogy látjuk. A költő képes volt arra, hogy felülemelkedjék az őt személyében ért sérelmeken. A párttal való legfőbb ellentétei nem személyes eredetűek voltak, hanem lényeges és mélyreható elvi ellentétek, amelyeket tárgyilagosan, nagy meggyőző erővel fogalmazott meg. Mégcsak azt sem mondhatjuk, hogy igazságtalan vádakkal illette az akkor általa megfigyelhető, létező szocializmust.

5/ S végül egy születésnap i kívánság.⁵³ Létező szocializmust említettem előző mondatomban, s ez majdnem tautológia, hiszen a szocializmusnak talán legfeltűnőbb tulajdonsága, hogy létezik. Márpedig a történész szemében nincs külön létező és eszményi szocializmus. Nem lehet a mérleg egyik serpenyőjébe vetni az ifjú Marx néhány könyvét, a másikba pedig a Vörös Hadsereget. A szocializmus mindig az, ami éppen fennáll. S itt jön a születésnap i kívánság.

Legyen a szocializmus a képzelhető legteljesebb demokrácia. Nem az állam, hanem a társadalom rendelkezze a termelési eszközökkel. A hatalom ne legyen egy pártoligarchia kiváltsága, hanem mindenki egyaránt osztozzék benne. Legyen a szocializmus érzékeny egyéni szabadság és rabság ellentétére. Ha mindez megvalósul, akkor József Attila összes ellenvetéséről bizvást megfeledezhetünk.

Majd a szabadság békessége
is eljön, finomúl a kín -
s minket is elfelednek végre
lugasok csendes árnyain.⁵⁴

Jegyzetek

1. GARAI János, Ha a költő jobbra tér (József Attilának küldöm azok nevében, akik itt maradtunk), in Uő., Nyárutó, Bp., A szerző kiadása, 1934.
2. BALINT György, József Attila: Nagyon fáj, in Gondolat, III (1937), jan.-febr., 69.
3. HORVÁTH Márton, József Attila költészete, in József Attila. Lukács György és Horváth Márton előadásai, Bp., Szikra kiadás, 1946, 45-48.
4. VÉRTES György, József Attila és az illegális kommunista párt, in Irodalomtörténeti Közlemények, LXVII (1963), 193-218.
5. VÉRTES György, 1963, 209-210 szerint a kizárási legenda ősforrása DÉRY Tibor, Emlékül, in Szép Szó, VI (1938), jan.-febr., 42-43.
6. VÉRTES György, József Attila és az illegális kommunista párt, Bp., Magvető Kiadó, 1964.
7. SZABOLCSI Miklós, József Attila és az illegális kommunista párt viszonyának kérdéséhez, in Párttörténeti Közlemények, 1965, 4, 30-46; Kritika, III (1965) nov., 11-20; továbbá Uő., Változó világ - szocialista irodalom, Bp., Magvető Kiadó, 1973, 53-77.

8. HORVATH Márton, József Attila és az illegális kommunista párt, in Kritika, 1986, 2. 25-27. Fontos megemlékeznünk arról, hogy ezeket a kéziratban maradt válasszikkeket, melyek ma korlátozás nélkül tanulmányozhatók az MTA könyvtárának kéziratgyűjteményében, először GYERTYÁN Ervin ismertette egy 1966-ban íródott és 1985-ben megjelent tanulmányában: Egy konfliktus és legendái, in Uő., "Tisztán meglátni csúcsainkat". Tanulmányok József Attiláról, Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1985, 56-109. Gyertyán bábáskodott az 1986-os publikációk körül is.
9. HOLLÓS KORVIN Lajos, Üdvözlési kísérlet József Attila ürügyén, in Kritika, 1986, 8. 17-22. (A bevezetőt GYERTYÁN Ervin írta.)
10. ÚJHELYI József, József Attila és a nem csituló viták, in Kritika, 1986, 11. 5-6. Később látni fogjuk, miért figyelemreméltó, hogy Újhelyi József szerint a vita, melynek során József Attilát nem zárták ki, épp 1933-34-ben folyt, és épp az antifasiszta "munkásegység" körül forgott. Ezt a hozzászólást azok is roppant becses adaléknak tarthatják, akik egyébként nem hisznek Újhelyinek.
11. HOLLÓS KORVIN Lajos cikkének bevezetőjében.
12. SZABOLCSI Miklós, A József Attila Emlékkönyvről, in Kritika, 1986, 11. 6.
13. József Attila Emlékkönyv, szerk. SZABOLCSI Miklós, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1957, 496. Nem került kereskedelmi forgalomba: a könyvtárakban elvileg zártan kezelik, de az OSZK-ban egy példány a szabadpolcon tanulmányozható.
14. Annál sajnálatosabb ez, mivel annak idején, Vértess cikkének közlésekor írott szerkesztőségi jegyzetében (Irodalomtörténeti Közlemények, LXVII (1963), 192.) Szabolcsi Miklós még a nagyobb történeti összefüggések figyelembevételét tartotta annak a kulcsnak, amellyel József Attila és a párt viszonyának rejtvényét meg lehet fejtetni, Vértess cikkéről pedig úgy vélekedett, hogy az "izgalmas kérdésről, de mégsem a legfontosabbról ... szól". Mindkét dologban, azt hiszem, neki volt igaza.
15. Idézi SZABOLCSI Miklós, 1986, 6.
16. S. a. rend.: HORVATH Iván, magyarázó jegyzetek: TVERDOTA György.
17. Mint nem szakembere a kérdésnek, nem tudom megítélni, a politikai eseménytörténetből mi szorul jegyzetelésre, mi nem. Forráskutatást e téren nem végeztem; kizárólag magyar és idegen nyelvű tankönyvekből és népszerű ismeretterjesztő munkákból tájékozódtam.
18. KENDE Péter tanulmánya, melynek tartalmára jól emlékszem, de címét elfelejtettem, az 1970-es évek második felében, az Irodalmi Újságban jelent meg. A pontos hivatkozás elmaradásának oka az, hogy e folyóiratot minden könyvtárunkban zár alatt tartják.
19. NAGY Csaba, Kísérletek a betiltott "Szép Szó" újjászervezésére, in Irodalomtörténeti Közlemények, LXXXIX (1985), különösen 526; Ignóty Pál és Lukács György levélváltása 1945-46-ból, AMBRUS János bevezetőjével, in József Attila és a Szép Szó, szerk. HEGYI Béla és TARJÁN Magda, Bp., Lapkiadó Vállalat, 1987, 117-134.
20. József Attila összes Művei, III, s. a. rend. SZABOLCSI Miklós, Bp., Akadémiai Kiadó, 1958 (a továbbiakban JAöM, III), 147.
21. HOLLÓS KORVIN Lajos, 1986, 21.
22. JAöM, III, 147.
23. JAöM, III, 148.
24. LUKÁCS György, Blum-tézisek, in Uő., Történelem és osztálytudat, Bp., Magvető Kiadó, 1971. 661-691.

25. JAM, III, 149-150.

26. JAM, III, 152.

27. Fénymásolata a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában, egyelőre jelzet nélkül.

28. (Korábban:) akik hősi

29. (Korábban:) vágyaik megtagadása

30. (Korábban:) megtagadniok - átmenetileg, tehát harminc-negyven

31. (Korábban:) érti a

32. (Eredetileg így. Később:) A költő úgy látja, hogy Amazokban (A beszúrás azonnal törölve, még mielőtt a korábbi mondatkezdő kisbetűre cserélődött volna.)

33. (Korábban:) hősiesség

34. (Korábban:) kis,

35. (Korábban:) A költő amikor

36. (Korábban:) azokat (...?)

37. (Korábban:) esztendeje szült

38. (Korábban:) áll (...?)

39. (Korábban:) hanem

40. (Korábban:) f

41. (Korábban:) borzalmaknak olyan tömegét,

42. (Korábban:) szociáldemokratának, ha

43. (Korábban:) nem azért, mert

44. (Korábban:) belátják,

45. (Törölve:) Vagy talán azért szocialisták, hálából, hogy Engelsnek és Marxnak, a gyárosnak és barátjának, a két filozofusnak, (így) aki melléjük állt, igaza legyen? A költő általában azért szocialista, mert belátja ezt.

46. (Korábban:) olyan meg

47. hatékonyan

48. (Korábban:) hatékony (így) működését

49. (Korábban:) irodalma.

50. (Korábban:) s

51. (A kézirat itt megszakad.)

52. Az itt ismertetett fölfogást erősítő további bizonyítékkal, az MTA Könyvtár Ms 5495/52. sz. kéziratával, melyre csak utóbb, Stoll Bélának hála figyeltem föl, egy későbbi írásomban visszatérek. Szintén akkor elemzem kritikailag FEJTŐ Ferenc különböző visszaemlékezéseit, melyek inkább a kizárás, illetve Arthur KOESTLER egyik visszaemlékezését (Egy halott Budapesten, in Mozgó Világ, IX. (1983), jún., 62-64, közléteszi VEZÉR Erzsébet), mely inkább a kilépés feltevéseivel harmonizál.

53. Tulajdonképpen két születésnaphoz is kötődnek jókívánságaim: Keserő Bálintéhoz és Vásárhelyi Miklóshoz egyaránt. Valeant!

Előadásomat 1987 augusztusában írtam, s először szűk közönség előtt, azon a bensőséges tudományos ülésen mutattam be, amelyet Keserő Bálint hatvanadik születésnapján rendeztünk, s amelyen átadtuk a szegedi mester tiszteletére készült, egyelőre kéziratos Emlékkönyvet. Abban végül mégsem ez a szövegem szerepel, hanem egy "Marót Károly és költészetszemlélete" c. tanulmányom. A hallgatóságból ugyanis többen - tapasztalt borúlátók! - közlési nehézségeket jósoltak, s én úgy éreztem, helyes lesz, ha ennek az előadásomnak más pártfogót keresek.

Azonnal meg is találtam a szövegben már egyébként is említett atyai jóbarátom személyében. Így történt, hogy a cikk, amelyet az

Olvasó a kezében tart, végül is a hetvenés Vásárhelyi Miklós tiszteletére (három példányban) kiadott Emlékkönyvből való utánkölés. (Az Emlékkönyv az OSzK-ban tanulmányozható.)

54. Tanulmányomat kéziratban elolvasta, tanácsaival segített, bátorított Bojtár Endre, Herner János, Standeisky Éva, Szőke György, Veres András. Kéziratomban hibáit is javította Stoll Béla és Tverdota György. Mindannyiuknak köszönet!

Фото
Владимира
МУРАШКО

Az itt közölt fordítás Arkagyij Sztrugackijnek az Ogonyok c. folyóiratban közzétett visszaemlékezése alapján készült. A cikkből a kevésbé informatív, közhelyszerű részleteket terjedelmi okokból elhagytuk, jóllehet éppen ezek a részek azok, amelyek a maguk módján sokkal döbbenetesebb hatásúak lehetnek, mint a Stalker forgatása és bemutatása körüli botrányok ismertetése. Az egész visszaemlékezés nyelvszínvonala olyasmire enged következtetni, amiről pedig gyakran és szívesen feledkezünk meg: az igazán nagy embereket nem csak az ellenségeik, a hivatal, a "hatalom" nem értik meg, nem értik őt azok sem, akik a barátainak, a közvetlen munkatársainak tartják magukat. Ez az írás számomra a zseniális ember körül kialakuló légüres térről is szól, ahol pedig senki emberfia nem tud megélni.

(a ford.)

A. Sztrugackij

Tarkovszkijről és a Stalkerről

78 júliusában történt. Andrej Tarkovszkij Tallin mellett forgatta a "Stalker"-t, és én, mint az egyik forgatókönyvíró, vele voltam. Andrej kimerülten, lesóványodva tért vissza a forgatásról, és nekiültünk a forgatókönyvnek. Kirajzolódott, hogy melyek a felesleges epizódok, és kigondoltuk a szükségeseket. Kihúztuk a lényegtelenné vált dialógusokat, és megterveztük a fontosakat. Néha késő estig elvitatkoztunk, egyezkedni próbáltunk, ám amikor kora reggel felkeltem, Andrej már a forgatásnál dolgozott.

Felhívom a figyelmüket: addig a tragikus júliusig Andrej még egyetlen felvett kockát sem látott. Várt a sorára, hogy a Moszfilmtől megkapja az előhívógépet. Emlékszem, hogy megdöbbsentem, sőt meg is ijedtem: úgy tűnt, mintha vakon végezné a munkáját, és hogy ebből előbb-utóbb valami kellemetlenség származik. Így is történt, csak hogy a baj egészen váratlan irányból tört ránk.

A felvett anyag előhívása során a gépben zavar keletkezett, és a film erősen megrongálódott. Úgy emlékszem megrongálódott akkor Mihalkov-Koncsalovszkij "Szibériádá"-jának felvett anyag is. Magától értetődik, skandalum. A technikai részleg főnökének helyettese diplomáciai infarktust kapott (vagy gutaütést, vagy isiászt). A legkülönbözőbb bűnbakokat sorolták elő.

Mihalkov-Koncsalovszkijt csak morálisan érintették a veszteségek. Vagy a rongálás bizonyult nála jelentéktelennek, vagy pedig hamarosan majdnem teljesen kompenzálták anyagi veszteségeit: a filmszalagot, a költségeket és egyébeket. Nem emlékszem pontosan. Megvolt akkor a magam baja.

Borzasztó és gyakorlatilag kilátástalan helyzetbe került Andrej. Mint író, tökéletesen megértettem a lelkiállapotát, hiszen ez ugyanaz (ha nem szörnyűbb), mint amikor egy író elveszti művének egyetlen kéziratát, de úgy, hogy a piszkozat sem marad meg. A körülmények azonban sokkal rosszabbul alakultak. Elpusztult az Andrej részére kibocsátott filmszalag fele, és végleg elveszítettük a filmre kapott pénz kétharmadát. A Goszkinóban udvariasan, de kategorikusan megtagadták a veszteségek kompenzációját. Kedvesen azt ajánlották neki, hogy a tönkrement szalagot

tekintse normálisan előhívottnak és folytassa a forgatást, amikor pedig ezt kerekén visszautasította, értesére adták, hogy nagylelkűen készek minden veszteségét törölni az alkotói kudarcról szóló paragrafus alapján, természetesen, ha futyul a filmre, és egy másikkal kezd foglalkozni.

Bizony nehéz napok voltak. Andrej komoran járt-kelt, mint egy fellel. A forgatócsoport megdermedt a szörnyűségtől. (Egyébként a csoportban senki nem gondolt disszidálásra, senki, kivéve Andrej kedves emberét, Georgij Rerberg operatőrt, aki azonnal kocsiba ült, és végleg ismeretlen irányba távozott.) Nincs is mit mondani, én is el voltam keseredve, és az egész bajt öntetlen a Sztrugackij-testvérek örökös szerencsétlenségének tulajdonítottam. E napok egyikén beszéltem is erről Andrejnek, vadul és türelmetlenül elkergetett.

és hirtelen ... Andrej Tarkovszkijjal volt minden történt "hirtelen".

Körülbelül másfél héttel később Andrej felvidulva jelent meg nálam. Olyan volt, mint egy bárányfelhő. Ragyogott, őszintén szólva meg is ijedtem, amikor megláttam. Ő meg bejött a szobába, lábával, hátával és a tarkójával hozzátapadt a falhoz -- ezt csak ő tudta, én néhányszor próbáltam, de nekem soha nem sikerült --, tekintetét a mennyezetre függesztette, és hízalgő hangon érdeklődött:

-- Mondd csak, Arkagyij, nem untad tízedszer is átírni a "Picknick"-et?

-- Hát, többnyire untam, -- óvatosságból nem hazudtam.

-- Aha -- mondta és jóindulatúan bólogatott. -- Na és mit szólnál hozzá, ha a "Stalker"-t nem egyrészesre, hanem kétrészesre szerveznénk?

Nem fogtam fel azonnal a dolog lényegét. Pedig a napnál is világosabb volt. A második részhez adnak időt is, pénzt is, filmszalagot is. Ha mindezt hozzáteszük ahhoz, ami az első változatból megmaradt, akkor kivághatjuk magunkat a csávából, és még egy nem kevésbé fontos körülmény: ekkor én már ösztönösen éreztem azt, ami Andrejnek mint tapasztalt profinak teljesen világos volt, -- elgondolásainak, amelyek a munka során megváltoztak és gazdagodtak az egy széria adta keretek nagyon-nagyon szűkek voltak már.

-- És megengedik? -- majdnem suttogva kérdeztem.

Andrej csak rám nézett és elfordult. Később megtudtam: már néhány nappal korábban elküldte a tárgyú igénylését (vagy követelését?) az illetékes hatósághoz, és ott összehúzódkodva és a fogukat csikorgatva megadták az engedélyt.

-- Tehát akkor -- hangzott ismét gyakorlatiasan -- utazz Leningrádba Borisz bátyádhhoz, hogy tíz nap múlva új forgatókönyv legyen a kezemben. Két szériára. A helyszínt ne változtassátok meg. Csak a dialógusokat és a rövid reprízeket. És ami a legfőbb: Stalkernek tökéletesen másnak kell lennie.

-- Mégis milyennek? -- hökkentem meg.

-- Honnan tudjam? De ennek a tíz banditátoknak még a szelleme se maradjon a forgatókönyvben.

Emlékszem, felsóhajtottam. De mit volt mit tenni: Nem tudom, hogy a többi forgatókönyvírójával hogyan dolgozott, köztünk a következőképpen alakult. Viszem az új epizódot, amit tegnap csak körvonalaztunk. "Nem elég jó. Dolgozd át." "De akkor mondd meg, mit dolgozzak át rajta, mit tegyek hozzá, mit vegyek el belőle?" "Nem tudom, te vagy a forgatókönyvíró, nem én. Tessék, dolgozd át." Átdolgozom. Megpróbálom elkapni a hangnemet, az elgondolást, annak alapján, ahogy őt ismerem... "Most még rosszabb. Dolgozd át." Sóhajtozok, odakullogok a felvevőgéphez. "Aha, Ez már jobb. De még nem

az igazi. Mintha itt ebben a mondatban elöbukkant volna valami. Próbáld meg kifejleszteni ..." Fásultan nézegetem "ezt a mondatot". Mondat, mint a többi. Szerintem teljesen esetleges. Nyugodtan ki is hagyhattam volna. De ... Átdolgozom. Sokáig olvassa, újra átnézi, borzolja a bajuszát. Aztán határozatlanul mondja: "N-na... Jól van, egyelőre megteszi. Legalább lesz miből kiindulni ... Most pedig írd át ezt a dialógust. Böki a torkomat, mint egy szálla. Hozd összhangba az előtt és az utána álló epizóddal." "Miért, hát nincs összhangban?" "Nincs." "És mi nem tetszik benne neked?" "Nem tudom. Dolgozd át, hogy holnap estére kész legyen." Hát így dolgoztunk a forgatókönyvvel, amit már minden hatóság régen elfogadott és jóváhagyott.

-- és milyen legyen az új forgatókönyvben Stalker?

-- Nem tudom. Te vagy a forgatókönyvíró, nem én.

Érthető. Azaz, természetesen, semmi sem volt érthető, hanem már egyszerűen csak megszokott. Egyébként is még a munka megkezdése előtt világosan láttuk a bátyámmal: ha Andrej Tarkovszkij téved is, még a hibái is zseniálisak, és az átlag rendezők helyes döntéseinek tucatjával érnek fel.

Valami megérzésből megkérdeztem:

-- Figyelj, Andrijusa, minek neked a filmben a fantasztikum? Nem lehetne hagyni a fenébe?

Ravaszkásan elmosolyodott -- tisztára mint egy macska, amelyik fölfalta a háziúr papagáját.

-- Ez az! Te magad ajánlod! Nem én! Már régen szeretném, csak félttem megmondani nektek, nehogy megsértődjeteek ...

Egy szó mint száz, másnap reggel Leningrádba repültem. Hogy miképp boldogultunk Borisszal, arról nem fogok írni, mert nem magunkról írok, hanem Andrej Tarkovszkijről. Nem fantasztikus szcenáriumot írtunk, hanem példázat-szerűt (ha példázaton olyan történetet értünk, amelynek szereplői egy adott kor tipikus eszméinek és magatartásformáinak tipikus képviselői). A Zónába indul, hogy leghőbb vágyai teljesüljenek, a divatos író, a jelentős Tudós és vezeti őket az új hit Apostola, a maga nemében sajátos idelógus.

Pontosan tíz nap múlva visszatértem Tallinba. Andrej a reptéren várt rám. Megöleltük egymást. Megkérdezte: Elhoztad? Bólintottam, igyekeztem, hogy ne remegjek. Otthon elvette tőlem a kéziratot, csöndesen bement a másik szobába és jól becsukta maga mögött az ajtót. Az asszonyok hozzáfogtak, hogy megvendégeljenek engem, konyakot tettek az asztalra (éppen születésnapom volt). Nem is tudok mit mondani, mindenkinek gombóc volt a torkában.

Eltelt valamennyi idő. Talán egy óra körülbelül.

Kitárult az ajtó és bejött Andrej. Az arca semmit sem árult el, csak a bajusza volt fölborzolva, mint mindig, ha nagyon elgondolkozott.

Szórakozottan ránk nézett, odament az asztalhoz, a villájára tűzött egy falat ételt, a szájába vette és rágni kezdte. Aztán azt mondta a fejünk fölé nézve:

-- Először az életben SAJÁT forgatókönyvem van.

Nyolcvan január 3-án este Andrej Tarkovszkijjal fölléptünk a filmforgalmazási vállalat képviselői előtt. A hatalmas teremben azok az emberek gyűltek össze, akiknek meg kellett állapítaniuk, hogy fognak viszonyulni a nézők a "Stalker"-hez, és ettől függően hány példányt kell forgalomba hozni a filmből. Andrej kiállt, megmagyarázta a filmet, beszélt vele való munkáról, válaszolt a kérdésekre. A kérdéseket nagyon furcsáknak találtam. Hirtelen egy élénk basszus hangzott föl a teremben: "És ki fogja ezt a zagyvaságot végignézni?" Helyeslő nevetés harsant fel.

Andrej elfehéredett, a keze ökölbe szorult. Igyekeztem nem nézni rá, szót kértem. De már mentek el. Ördög tudja, hová mentek a filmforgalmazás eme lángelméi. A sörözőbe? A piszoárba? A fenébe? Beszéltem és láttam, ahogy lassan forgolódni kezdenek a tarkók, és szép lassan, hangos beszélgetés és nevetgélés közepetté kivonulnak a széksorok közül. A tarkók persze mind különbözőek voltak, nekem mégis úgy tűnt, mintha egyformán hájasak és körbeérhetetlenek lettek volna, és mindegyiken ott fénylett volna a már ismert, jóllakot "Nem kell!"

Soha nem éltem még át ehhez hasonlót.

Emlékszem, lejöttünk a dobozról a lépcső előtti kis térre. Andrej a fogát csikorgatta. Nekem remegett a kezem, és csak nagy ügyel-bajjal tudtam elővenni a gyufát, hogy rágyújtsak.

Néhány férfi és nő a közelünkben maradt. Miközben nyugtalanul körultekingettek, félhangosan mormogták:

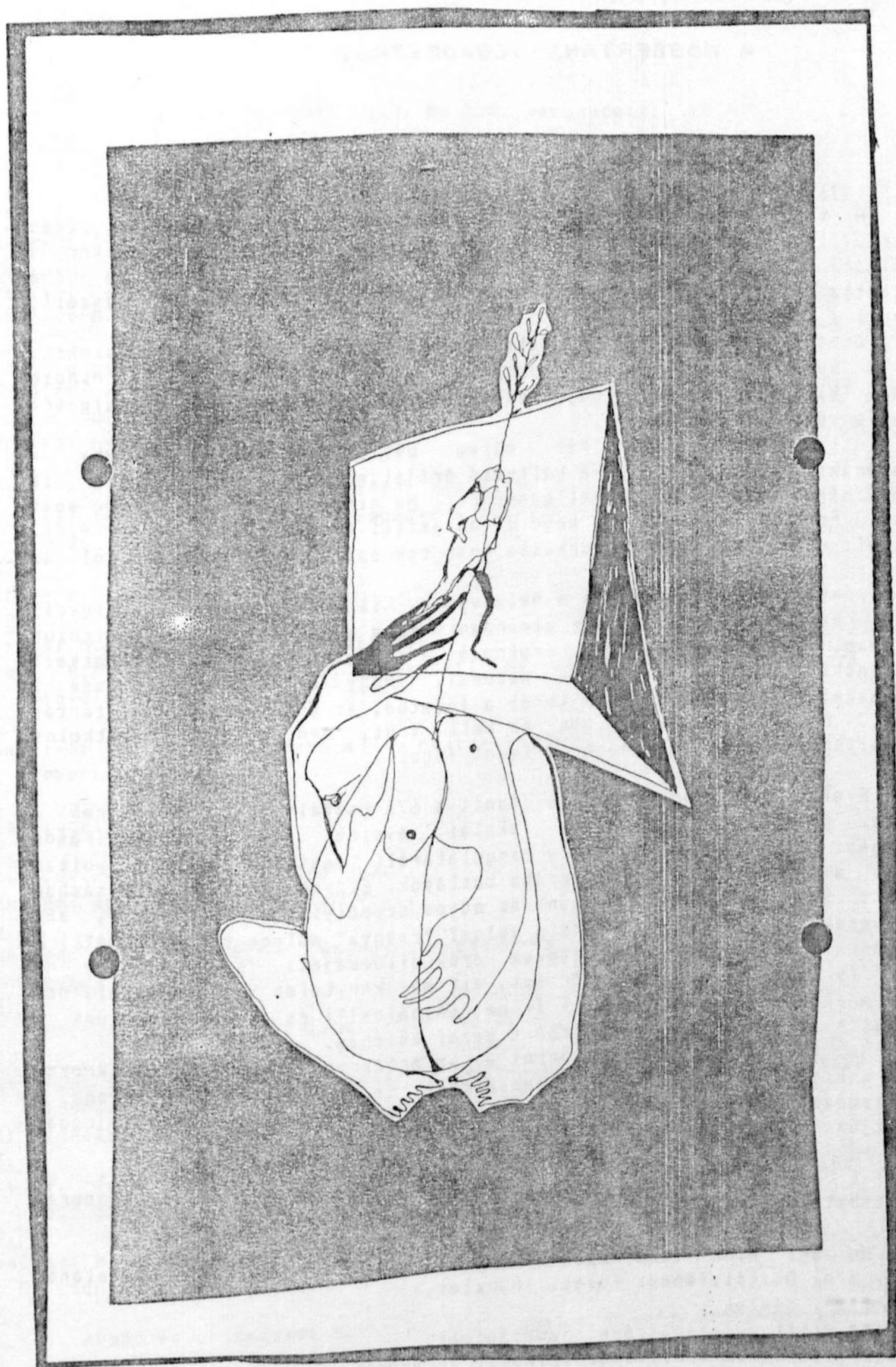
-- Ne gondolják ... Nem vagyunk mind ilyenek ... Mi értjük ...

A negymilliárd néző számára 196 példányt adott ki a filmforgalmazási vállalat.

Egész Moszkvának 3 kópia jutott.

A legelső hónapokban Moszkvában kétmillióan nézték meg a "Stalkert"-t.

(ford.: Mikola Gyöngyi)

A MÓSZERTANI SEGÉDESZKÖZ

1976. szeptember 11. szombat, osztályfőnöki óra.

A tanárnő unottan túrkál a szemében. Nagy, nedves, véreres szeme van neki. Ilyen messziről a padból ez nem látszik, de előző nap - amikor a Rajkrónikát ideadta - közelről láttam. Akkor sűrűn pislogott és néha kifordította a szemét, hogy csak a fehérje látszott, közben arról beszélt, miről kell a krónikásnak írnia.

Csodálom ezeket az undorító szemeket. Akkor is figyelnek minket, amikor a tanárok a tábla felé fordulva írnak, vagy rájzolnak. Mindig meglátják ki a rossz. Nem tudjuk mikor csapnak le ránk, hogy hatalmasra növe megfenyegessenek minket...

Azt mondták, két hét múlva beszerelik az osztályba a videokamerákat. Így a tanár - a hallgató óráját ellenőrizve - már akkor is legalább három szemmel figyelhet bennünket, ha nincs is a teremben. De most itt van. Fenn ül a katedrán a nagy barna asztal mögött. Azzal a kezével, amellyel eddig a szemét piszkálta most egy spirálfüzetet emel föl az asztalról:

- Új feledata is lesz mostantól a heteseknek. Kik most a hetesek... Figyelj már ide, nem akarom még egyszer elmondani. Ebbe a füzetbe be kell írniuk minden nap, hogy mi történt az órákon és a szünetekben. Már a következő osztályfőnöki órát azzal fogjuk kezdeni, hogy a hetes felolvassa a bejegyzéseket. Akiről sok rossz kerül a füzetbe, az gyűjtheti a magatartás feketéket. Minden fontos dolgot be kell írni, nem érdemes eltitkolni semmit, előbb-utóbb úgyis mindenről tudni fogok.

Ezekkel a mondatokkal kezdődött a 6/a osztályfőnöki füzetének a története. A füzet általános iskolai éveink legfontosabb írásos dokumentuma. Hírt ad az osztály hangulatáról, megtudhatjuk mik voltak akkoriban a súlyos bűnök és az apróbb botlások. Előrehaladva az olvasásban határozott kép alakulhat ki bennünk az egyes személyiségekről. (H.Gy., aki mindig verekszik, M.Cs., aki mindig valami "csúnya" dolgon töri a fejét.) A feljegyzések érzékeltetik a hetesek örök dilemmáját: "beíriam vagy ne íriam" ("Te is beírtál! ...Ez már sok, ezt már kénytelen vagyok beírni, nem tehetek mást... Valamit be kell írnom, sajnálom!") és tanúi lehetünk a menekülési kísérleteknek: "Nem történt semmi különös."

Ne tévesszen meg bennünket az az értékrend, amely meghatározza ezeknek a kis feljelentéseknek a szemléletét. Ez egy képmutató értékrend. A tanár szemével ilyen az osztály, és ha végigolvassuk a bejegyzéseket joggal gondolhatjuk: ez egy beteg szem.

(E sorok írójának bűnei - az alábbi részletben - M.R. monogram után olvashatók.)

Ho Shi Minh Tanárképző Főiskola II. sz. Gyakorló Általános Iskolája, 6/a. Osztályfőnöki füzet. (Részlet.)

szeptember 17. péntek

- M.Cs. óra előtt mutatópálcával hadonászott.
- Földrajz: szünetben B.P. visszafeleselt az órnek.
- Drosz: D. a szünetben meglökte K.-t és az egész osztály eldőlt. órán Sz.A. forgolódott és a könyvét mutogatta E.-nek. Aztán a tanárnő megszólította A.-t és E.-t és amikor leültek nevettek rajta.

szept. 18. szombat

- Drosz: M.Cs. köpködte a lányokat. M.R. és K.A. verekedett.

szept. 20. hétfő

- Matematika: M.Cs. ceruzabetéttel köpködött.

szept. 22.

- Matematika: Sz. a radírdarabokkal köpködött. M. nem hozta el a munkafüzetet.

szept. 23.

- Matematika: P.A. rizzsel köpködött.

- Magyar ny.: M.Cs. és O.Zs. rugdostak és bennmaradtak.

szept. 24.

- Háromnegyed nyolcra jöttem.

- Testnevelés: sokat játszottunk.

- Drosz: jól dolgoztunk.

- Történelem: nem történt semmi különös.

szept. 25.

- Drosz: K. néni elvette az ellenőrzőmet meg Sz.A.-nak beírt.

- Matematika: Tanár néni meg volt elégedve a munkánkkal.

- Szünet: H.Gy. megverte V.H.-t.

szept. 26.

- Szünetben B.P. nem állt sorba.

szept. 29.

- Ének-zene: M.Cs. csúnyákat mutogatott.

- Szünet: B.P. nem állt sorba, verekedett és visszafeleselt többszöri figyelmeztetés után is.

okt. 3.

- Matematika: Sz.A. hadonászott a 4/a rajzszótlójával és a zászlótartót is leverte.

okt. 6.

- P.A. a szünetben nem ment ki.

okt. 12.

- Drosz: H.Gy.-re sokan panaszkodtak.

- Történelem: az osztály rendetlen volt.

okt. 13.

- Szünetben, ének óra előtt P. úgy gyomorszájon vágta M.-t, hogy nem kapott levegőt.

okt. 14.

- Fizika: Becsengetés után sem lehetett bírni az osztállyal.

okt. 22.

- Ének: P.-t komolyan megszidta tanár úr. Azt mondta neki, hogyha játszik kidobja.

- Drosz: szünetben megverte K.-t M. úgy, hogy sírt is.

okt. 23.

- Rajz: V. feljött melegedni a szünetben. B. 8 óra előtt 2 perccel jött meg. Sz.J. az írásvetítőhöz nyúlkaált és kapcsolgatta.

okt. 25.

- Matematika: Majdnem ötöst kaptam.

- Ének: M. csúnyákat gyurmázott.

okt. 27.

- Ének: V.G. almát és ökörszemét evett az órán, amikor a szoprán gyakorolt.

okt. 28.

- Ének: Sz.J. gúnyrajzokat gyártott.

nov. 3.

- Ének: I. néni tanított, egy picit rosszak voltunk, de meg volt velünk elégedve. Szünetben H.Gy. rugdosódott.

nov. 5.

- Szünetben M.Cs. verekedett a hetessel. H. verekedett a Pajtással. H.Gy. és M.Cs. beszaladtak a Pajtásért.

nov. 6.

- Szünetben történ: H.Gy. szaladgált a teremben. H.Gy. verekedett Sz.A., B.A. csúfolta H.Gy. édesanyját. (sic!)

nov. 8.

- Gyakorlati: megismerkedtünk egy új szerszámmal, a fúróval.
- Szünetben H.Gy. és M.Zs. számárfület mutogattak.

nov. 13.

- Szünetben történt: Drosz óra előtt M.Cs., K.P. és K.A. dobálták P.A. sapkáját és ebből verekedés lett. B.A. megverte V.G.-t mert azt mondta, hogy cigány.

nov. 27.

- I. néni mondta, hogy nagyon széthúz az osztály.

dec. 4.

- Szünet: Matematika előtt H.Gy. és M.R. meglökte a sort, és többen sirtak.

dec. 6.

- Gyakorlati: a lányok rendesek voltak.

dec. 11.

- Drosz: M.R. és még többen, amikor még nem jött be a tanárnő könyvvel verekedtek.
- Szünetben H.Gy. úgy ellökte V.G.-t, hogy a kövön elesett és sirt.

dec. 15.

- Szünetben H.Gy. és Sz.-ék hamarabb jöttek föl mint a többiek.

dec. 18.

- élővilág: Sz.J. az órába többször is beleszólt.
- Szünetben: M.R. és P.M. beszaladgáltak.

dec. 22.

- Szünet: H.Gy. az egyik állat állkapcsával hadonászott.

1977. jan. 13.

- Történelem előtt B.P., K.A., P.A. hülyéskedtek.

jan. 14.

- ének előtt B.P. a trikóját A. tizóraiába dobta. Az egész osztály rendetlen volt.

jan. 21.

- Irodalom: A szünetben bennmaradt H.Gy., pedig nem is felelős. M. is bennmaradt.

jan. 25.

- Szünet: H.Gy., P.A., P.M. nem akartak kimenni. B. nekemlökte a széket. B. verekedett.

jan. 27.

- Testnevelés: a fiúk kint havat lapátoltak, a lányok bent tornásztak.
- K.E. egész héten a WC-re járkált minden szünetben, pedig ő a hetes.
- M.Cs. úgy meglökte O.Zs.-t a lépcsőn, hogy legurult a lépcsőn és púp nőtt a fején.

+++

Az osztályfőnöki füzet közösségromboló hatását sikerült kihervernünk. Jó osztály voltunk. De vajon ki tudtuk-e heverni mindazt a nyomasztó élményt, megaláztatást, ami az iskolában ért minket? Az iskolában, ahol minden felnagyítva jelentkezik: ahol a tanárok rossz

közérzete - egy-egy óra után - már harminc gyerek rossz közérzete, ahol a társadalmi élet kísérletei, kísérletkezdeményei agyoninjekciózott fehér egeret csinálnak a diákokból, ahová minden évben más, hitet és lelkesedést romboló üres jelszó érkezik, ahol ahelyett, hogy megtanulná a gyerek, miként álljon ki érdekei mellett, csak azt tanulja, hogyan - idomuljon - érdekeit, értékrendjét felfüggesztve - egy-egy órára a szaktanárok egymás ellen ható oktatási módszereihez, szeszélyes személyiségeihez.

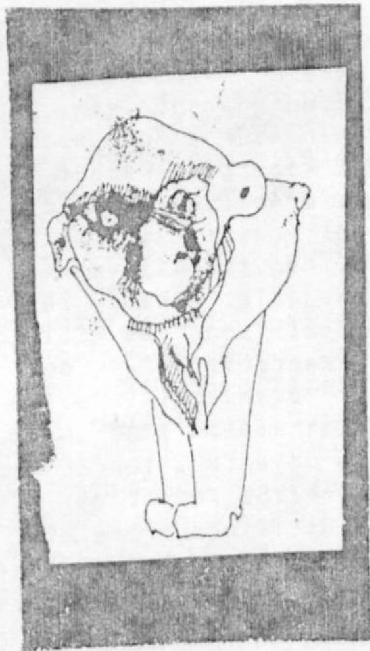
Minden felnagyítódik, mert egy hazug, megalkuvó tanár nem egy hazug megalkuvó embert jelent, hanem - a gyermek számára - a "felnőtt" archetípusát. A tanár vagy tanárnő öröklí az apa, vagy az anya archetipikus jegyeit, s a fogékony kis agyakban minden mozdulatuk százszorosán tükröződik, minden szavuk százszorosán visszhangzik. A világhoz való kötődésük alapja az új archetípus, amelyhez a félelem és a bizonytalanság érzése fog kapcsolódni. A hatalmaskodó, türelmetlen tanár tehát, nem egyszerűen rossz tanár, hanem a diktatúra démona.

Azt mondják, ha valaki befejezi az iskolát kikerül az életbe. Pedig az iskola is az élet, az élet egy ortopéd darabja. Ahol minden "negatív hatás" leülepedik, ahol a vezetők - a tanárok - a felnőtt élet óvodásai.

Ahogy Murphy mondaná: ahol az állami vezetés peternalista, ott az iskolarendszer betegesen infantilisnak fog mutatkozni.

Szeged, 1987. november 23.

Mészáros Róbert

Színház

Napló -- (1987. 8.30. -- 9.13.)

augusztus 30. Szeged.

Színházi fesztivál lesz Eugenio Barba rendezésében. A téma színházi antropológia, "A színész hagyományai és a nézők identitása".

szeptember 6. Tarvisio

Atléptem a határt. Egy kicsit hideg van és esik az eső. STOP-pal menni mégiscsak lassabb. Jöhetne már egy autó...

Milano. Várnak a barátaim. Lehet aludni, enni, és már csak 1018 km van hátra. Holnap estig odaérek, és végre vonattal utazhatom.

szeptember 7. Milano-Lecce

Már két órája a tengert nézem a vonat ablakából. Kezdem érteni Barbát, amiért éppen itt, délen rendezte meg a fesztivált. Bizom benne, hogy megint jó emberekkel hoz össze a sors. Ha már idáig eljutottam, nem állhat előttem semmilyen akadály.

Este láttam az első előadást. Nicola Savarese -- a leccei egyetem színháztagozatának tanára -- igazított el. Az előadás gratis, sőt megkaptam a "Terra d'Otranto" különszámát is. Egy kicsit egyedül vagyok. Perszem a rendezők, dramaturgok, színháztörténészek, színészek között. Van hol aludnom és az előadás mindent feledtet. Hogy később el ne felejtsem, írok róla most.

Buyo Kabuki tánc: Bár Japánban a nők ki voltak zárva mindenféle nyilvános előadásban való részvételből -- lett légyen az a nemes NO színház, vagy a sokkal elterjedtebb Kabuki --, mégis kialakult a japán színház nők által művelt ága. A XII. századi Japán teaházzaiban és a magasrangú szamurájok palotáiban a cenzúra megkerülésével hivatásos táncosnők szórakoztatták a tekintélyes nézőket. Nemes hölgyek sajátították el a tánc művészetét, sőt iskolákat alapítottak és a "Buyo" tánc elsajátítása a jó neveltetés alapvető részévé vált. A "Buyo" szabad művészet lett és ma mint "Nihon Buyo", vagyis "Japán tánc" néven ismert. Az előadást mindig a shimisen, -- egy háromhúrú gitárfajta -- hangja kíséri. Ez a hangszer a fuvolával együtt minden népi színházi előadás zenei alapját képezi. A Kabuki tánc másik fontos kísérője az ének, amelynek szövegei drámai és szórakoztató eseményeket mesélnek el. A közönség által jól ismert és tiszteletben tartott történeteknek történelmi és legendai hagyományai vannak.

A japán "Buyo" szó két kínai írásjellel írható le, amelyek közül mindegyik egy-egy táncstílust jelöl: "soha" és "illatok". Ezen két stílusnak a természete szoros kapcsolatban, de ugyanakkor és egyidejűleg ellentétben is áll egymással, azt a "harmonikus diszharmóniát" képviselve, amely láthatólag a japán kulturális élet egyik alapját képezi. A "soha" szó ugyanis a táncok azon csoportját jelöli, amely a szertartásos NO színházból és az ősi szent és vallásos táncból alakult ki. A "soha" stílust finom mozdulatok jellemzik. A táncosnő egy helyben állva könnyedén mozog, térdeit kissé behajlítja, járása szinte síkló, miközben két lábfeje párhuzamost alkot és folyamatosan kapcsolatban van a talajjal. Az "illatok" stílus ellenben sokkal élénkebb, gyakran népi ünnepek alkalmával az utcán táncolják komikus mozdulatokkal, vidám ritmusban. Mindkét stílust egy harmadik, az úgynevezett "furi" egészíti ki a maga leíró, elbeszélő jellegével (a modern nyelvekben a "furi" a "mimus" szóval fordítható).

Szeptember 8. Lecce

Ha újságcikket kellene írnom erről a fesztiválról, így kezdeném: "Az Eugenio Barba által szervezett és vezetett ISTA - International School of Theatre Anthropology - idén szeptember 1-14 között rendezte ötödik nyilvános szekcióját.

A két hétig tartó előadás- és szeminárium-sorozatra a világ minden tájáról hívtak meg rendezőket, dramaturgokat, színházi szakembereket, és színházi csoportokat. Az olasz, angol, francia, amerikai, kanadai, mexikói, dán, chilei, japán, indiai, indonéziai, perui és máltai csoportokon kívül a JATE 8.15-ös egyetemi színpada is képviseltette magát ezen a szakmai körökben igen elismert nemzetközi találkozón..."

Giorgio de Lecce - a fesztivál másik szervezője és a Mediterranea Teatrolaboratorio színésze - türelmesen végighallgatja a mondókámat a 2000 kilométerről és a kéréseimről, majd bemutat egy tanárnak, aki segíthet rajtam. Fabrizio Cruciani nem küld el, meghallgat, beszél az előző hétről és megígéri, hogy bemutat Ferdinando Tavianinak és esetleg Barbanak is.

+++

Már nem vagyok egyedül. Vége az előadásnak. Várom Giorgiot, aki megígérte, hogy segít kissé bizonytalan szálláskörülményeimen. Közben Ferdinando Taviani könyvét olvasom az ODIN-ről. Fiatalok ülnek le körém a lépcsőre. Beszélgetni kezdünk. Fiatal művészek közé csöppentem - grafikusok, maszkkészítők, festők, kézművesek, díszlettervezők és egyetemisták; mindannyian valamilyen kapcsolatban állnak a színházzal. Darioval lázas vitába kezdünk - természetesen a színházról. Elmagyarázza a látottakat - részt vett egy tréningen, ahol a Bali szigeti színház alapjait tanulták meg. Náluk lakom. Elvisznek a leccei "Gödörbe", ahol maszkkészítésről, a Teatre Infantiléről, a leccei fiatal értelmiségiek életéről folyik a szó, és természetesen az otthoni munkáról.

Szeptember 9. L.

Délelőtt ismerkedem Salentoval. A történelem során éltek itt messzapiák, görögök, bizánciak, törökök és spanyolok. Barokk erkélyek és homlokzatok, bizánci festmények és mozaikok, velencei stílusban épült tornyok, dolmenek és menhirek, fehér házak, szűk utcák, és nagyon kedves emberek. A tenger zöld, Gallipoli igazi mese-város.

Ma esete a "Danza Odissi" Aradeoban.

Mi az ISTA?

A Holstebroban (Dánia) székelő International School of Theatre Anthropology 1979-ben jött létre Eugenio Barba vezetésével. A folyamatosan működő szervezet tulajdonképpen a színészi munka alapjairól folytatott kutatások laboratóriuma és egyben a tapasztalatok, ismeretek elterjesztésének központja színészek és rendezők számára, - legyenek azok akár keletiek, akár nyugatiak.

A színházi antropológia kifejezés - mely hazánkban kevésbé ismert - szó szerint értendő: kutatás arról, hogy milyen az ember biológiai és kulturális viselkedésmódja a színpadon. Bizonyos helyzetekben az ember a mindennapi élettől eltérő módon hasznosítja fizikai és szellemi jelenlétét. A színházban a test nem mindennapi különleges használatát nevezzük technikának.

Van néhány elv, amely irányítja a színész testének különleges használatát. A technikai, biológiai tényezőkkel kifejezve (mint az egyensúlyi helyzet és ennek megváltozása, a súly és a gerincoszlop

közötti ellentét, a szemek használata, kapcsolat a partnerrel munka közben) létrehozza az igen kifejező szervi feszültséget. Ez a feszültség az energiák minőségének cseréjét idézi elő, létrehozva a "bios"-t, a test létfontosságú jelenlétét, amely bármilyen személyes megnyilvánulás megkezdése előtt magára vonja a néző figyelmét. Az ISTA pedagógiai folyamatának kiindulópontja az alapelvek vizsgálata, magától értetődően a test nem mindennapi használatában.

A technika nem válik ismerethalmazzá. Elsősorban megérteni szükséges az elveket, amelyek irányítják a testünkben levő folyamatokat, amelyek azt élővé és kifejezővé teszik. Az ISTA-val keleti mesterek dolgoznak együtt, és a keleti színházról tanultakat az európai színészek beleépíthetik munkájukba...

Előadás után megismerkedem France Ungaroval, az aradei Teatro Koreja egyik vezetőjével. Meghív a másnapi előadásukra.

Szeptember 10.

Dél előtt Lecce. Maszkkészítő műhely, DADA, és új emberek. Délután egy leccei egyetemista lánnyal, Alessandrával elmegyek Aradeoba. Újra STOP, de már nem egyedül. A csoport egy régi, romokból felújított kastélyban él. A "Harmadik Színház" mozgalmához tartoznak. Önfenntartók, akik előadásokon kívül treninget, fesztiválokat szerveznek. A beígért előadás elmarad, helyette könyvekbe, folyóiratokba ásom magam. Este együtt megyünk Nardoba, ahol újabb előadás vár. Japán, Bali szigeti, indiai népzene és a híres tarantella. (Dario beszél erről a szilenti hagyományról.) Előadás után pizzát eszünk. Nagy társaság. A Bariban élő Teatro Kismet színészei, egy bolognai csoport és a Teatro Infantile. Színházról folyik a szó, és természetesen Magyarországról. Kivételesen mindenki tudja, hol található és Budapest nem keresztelődik át Bukarestté. Holnap szeminárium.

Szeptember 11. Copertino

Nemzetközi szeminárium a színházi antropológiáról - Eugenio Barba tartja. A színészről, a színészi munkáról beszél. Mi az identitás és mit jelent ez a szó egy színésznek, vagy egy rendezőnek. Miért fontos a hagyományok felevenítése. Beszél a "bios"-ról, a mindennapi és az ettől eltérő viselkedésmódról. Sanjukta Panigrahi segítségét kéri. Az indiai táncosnő bemutatja, hogy ül le civilként és hogyan a színpadon. Megdöbbenő a különbség. Ugyanezt mutatja be Katsuko Azuma és Swasti W. Bandem is. Fantasztikus erőt sugároznak magukból. Végül Iben Nagel Rasmussen, az Odin színésznője lép a színpadra. Ő is bemutatkozik mint civil és mint színész. Aztán Barba instrukciókat ad Ibennek és Sanjuktának. Improvizálnak - külön-külön. Újabb instrukcióra változtatnak mozgásukon és végül már együtt dolgoznak. Szemünk előtt megelevenedik egy történet - Iben kezéből a virág szirmaira hullik szét. Aztán részlet a Hamletből.

Délután újabb szeminárium. A nézők sorából Augusto, a Teatro Kismet színésze vállalkozik improvizációra. Téma: Mennybemenetel. Barba rendelkezik, végül már valóban megelevenedni látszik az angyal. Aztán: hogyan repül a víz. Augusto ezt is megoldja.

Este: Theatrum Mundi. A fesztivál csúcspontja. A kastély udvara ideális környezetnek bizonyul. Az Odin Teatret színészei kezdik dan népdaljal a nézők feje fölül. Aztán megjelenik az egyik erkélyen Shakti és Júlíja. Indiai, japán, indonéziai színészek dolgoznak együtt a színpadon, a falakon, a lépcsőkön, a nézők között. Forr a levegő. A csúcsponton két Bali szigeti színész transzba esik. Nem tudok megszólalni...

Este Bariba megyünk. A Teatro Kismet vendége vagyok. Kedvesek és elárasztanak mindennel. Főleg a színházukról.
Holnap újra szeminárium.

Szeptember 12. Bari

A mai téma: antropológia és szemiológia. Már mindenkit ismerek, az arcok ugyanazok. Hubert és Jon a máltai színházról és új előadásukról mesél. A szeminárium magas színvonalú. Közben Cruciani tanárúr bemutat Ferdinando Tavianinak.
Este újra Theatrum Mundi. Most a barokk stílusú Petruzzelli Színházban. A tér kisebb, de a hatás ugyanaz. Megismerkedem még néhány emberrel. éjszaka a Kismet dokumentumait böngészem. Holnap - finálé.

Szeptember 13. Salento

Bariból STOP-pal megyünk Leccébe. Kis pihenő után irány Caprarica. Az utolsó nap egyik színhelye ez a kis falu. Zenét hallgatunk, aztán máris tovább a mai zárandoklás következő állomására. Maglie - itt van az utolsó előadás. Harci játékok. Először japán, majd Bali szigeti és végül salentoi küzdő sportok. Magával ragad a zene, és a küzdelem heve. Tapsolunk az ütemre, kicserélődnek a hangszerek és mindenki megmutatja, mit tud.

Az utolsó esemény: felszáll az ISTA jelképét hordozó léghajó - ezzel véget ér a fesztivál. Búcsúzunk... "Majd találkozunk még. Gyere máskor is..." - Ez a legnehezebb. De a világ egy ország... - és a STOP is működik.

Szeptember 14.

Utolsó pillantások Salentóra. Irány Róma-Budapest (egy kis könyvtári megállóval). Szomorú vagyok, de boldog is. Feltöltődtem, új tervekkel megyek haza. Nagy munka vár ránk otthon. és majd egyszer a világ minden táján az emberek "fák", "fa-emberek" lesznek, mert "a fa tudja igazán magát kifejezni" (Grotowski)

Demcsák Katalin

Szörényi László

A LEGJOBB MAGYAR TANÍTVÁNY

Az állandó díszítő jelzők (epitheton ornans-ok) eredetének kérdése a múlt homályába vész. Ki tudja, Homérosz nevezte-e el Akhilleuszt gyorslábúnak ("podasz ókusz"), vagy készen találta-e ezt a kifejezést a közköltészet formula-tárában? Így hisszük, Szegeden, Marót Károly hajdani egyetemén érdemes e kérdéskör kutatásával foglalkoznunk, akkor különösen, ha egy epitheton eredetében ráadásul szegedi helytörténeti reminiscenciát vélünk felfedezni.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa egyértelműen - s kissé konzervatív kizárólagossággal - a romantikus tudomány eszköztárából vett népköltészeti eredeztetés mellett foglalt állást a cikkünk címében szereplő állandó díszítő jelzők eredetével kapcsolatban: "Joggal nevezett el Téged, Rákosi elvtárs, népünk Sztálin legjobb magyar tanítványának."¹ A nép szava Isten szava. Das Volk dichtet. Tudjuk. Nem is tartjuk kizártnak, hogy egy-egy ironikusabb hajlamú paraszt, mondjuk, miután hazatért a hadifogságból, és saját portáján is tapasztalhatta a tejjel-mézzel folyás itthoni változatát, egy fél-epikus, fél-lírai fohászkodásban, mint népköltészeti kis műfajban, megfogalmazta a szóbanforgó epitheton ősfarmáját. Am az már nem valószínű, hogy utána, a kihallgatáson, egy folklorista előképzettségű AVH-s tiszt kezébe került volna, aki Péter Gábor révén (szolgálati út!) a jegyzőkönyv vonatkozó részét rögtön eljuttatta volna, mondjuk, Ortutay Gyulának, vagy Trencsényi-Waldapfel Imrének, további felhasználásra. Persze, elképzelhető a hagyományozásnak és elterjedésnek egy másik útja is: az ősnépköltő, mikor a fogalomtisztázó beszélgetés után gyengélkedni kezdett és beutalták egy főleg falakkal rendelkező intézménybe, ott, idő-múlatásul, a cella falának ékesítésére használta volna költői leleményét. A nép, tudjuk, mindenhová szereti felírni Sztálin nevét.

S ez az a név, melyet a Sarkon
az eszkimó a jégbe vés,
és bronz bőrébe tetoválja
kikötőben a tengerész.²

Talán olvethetjük a folklorisztikus eredeztetést és a műköltészet világában kell tájékozódunk. Kitűnő vezetőnk ebben az alvilágban Vergilius helyett Kardos László. Az ő tanulmánya, "Rákosi Mátyás alakja a magyar költészetben" motívumcsoportokra bontva vizsgálja a Vezér alakja körül kikristályosodott poétikumot.³ Sajnos, ő is korának gyermeke és - ami az eredeztetést illeti - beéri a népköltészetre való utalással. "Dolgozó népünk - Az részben ez is Rákosi páratlan emberi közvetlenségével magyarázható - úgy érzi, hogy Rákosi elvtárs a nép minden egyes fiával személyes ismeretségben van. Ennek az ismeretség-érzésnek nem feltétele a tényleges ismeretség, még csak az sem, hogy aki ezt érzi, valaha is láttá legyen Rákosit. A mosolygó fényképek mély humanitása, a szájról-szájra szálló hírek és emlékezések, Rákosi pregnáns, magvas mondatai, szólásai, a népért való harca és alkotásai olyan közel viszik őt népünk minden fiához, hogy mindenkiben élni kezd a személyes ismeretség illúziója. ... az vall róla, aki sose látta. (Képes)."⁴ Az értekező szerint ez a spontán

folklorizmus magyarázza a Sztálin-Rákosi párosítást is: "Ezen a vonalon persze a legnagyobb költői élmény annak a tudata, hogy milyen szeretettel zárják szívükbe s milyen nagyra becsülik Rákosi elvtársat a Szovjetunió népei, s kivált hogy milyen közel áll népünk vezére a nagy Sztálin szívéhez. Ahogy tömeggyűléseinken az ünneplő lelkesedés együtt csendíti fel Sztálin és Rákosi nevét, úgy a magyar költők képzeletében is asszociálja egyik név a másikat [...] Vagy Zelk méltán neves sorai a rab Rákosiról:

Ha börtönben, de ottan is az ország
 ütögette hű kezét,
 ahogy Lenintől, Sztálintól tanulta -
 A Tanító után
 a Tanítvány nevét"

Sajnos, ezúton is elakadunk. Ugyanis a Sztálin-szive misztika inkább a populáris barokk ajtatossági irodalom kategóriáival mérhető; merőben más képzetkör a tanító-tanítvány kapcsolata. A népköltészetben ez főleg a garabonciás diák témakörében fordul elő, ahol, mint tudjuk, a Sátán, népiesen Plutó a tanító. Hipotetikus népköltőnk asszociációs bázisában persze ez is előfordulhatott, de az AVH és az MTA fentebb említett laza munkakapcsolatát figyelembe véve, a gyors elterjedés útjába ez esetben is akadályok gördülhettek.

Talán a pedagógiatörténet és a biográfia oldaláról kell megközelítenünk a Tanítványság versekben testet öltött ideálját. (Az esetleg fölvetődő biblikus reminiscenciákat bizvást elvethetjük, hiszen János az Úrnak nem legjobb, hanem legkedvesebb tanítványa volt, nem is belőle akart első titkárt csinálni, hanem a kissé keményfejű Péterből; érdekes hermeneutikai magyarázatot ad erről maga Mátyás - igaz, hogy nem Rákosi, hanem Hunyadi - Galeotto könyvében; különben is, az ő országa nem e világból való volt.) A Kardos által folyóbeszédbe oldott embléma, a Sztálin-szív ugyan kicsit gyanús, de nehezen lehet elképzelni Mátyást, amint Joszif keblére hajtja fejét egy éjszakai vodkázáson. Itt különben is elháríthatatlan kronológiai nehézségek merülnek fel. Ráadásul Rákosi elvtárs - déligyümölcs-nagykereskedői pályára szándékozván lépni -, már diákkorában elvetődött a ködös Albionba, ezért Sztálin őt kissé morcosan mindig angol kémnek tartotta. Ez a - különben alaptalan - feltételezés nyilván nem volt a legjobb alap az ideális tanár-diák viszony kialakulásához.

Mielőtt azonban Anglia felé hajózott volna, Rákosi retorikát is tanult. A szegedi főreálban, Babits Mihálytól.⁶

A Nyugat polgári esztéticizmusa és a szocialista realista irodalom közötti eleven kapocs volt Gellért Oszkár. Verses önéletrajzát 1950-ben tette közzé. Két lábbal taposott a legszebb magyar nemzeti hagyományokban. Például így ír a szent koronáról, mikor - a Tanácsköztársaság bukása után - lopással vádolták ellenfelei:

Megírátták a "Pressé"-ben azonnal,
 A szent koronát hoztam én magammal,
 Hogy eladjam a drágaköveit.
 A koronát? azt a pokolba szántam!
 Otthon maradt és nem is volt baja.⁷

Ez a rokonszenves költő megörökíti azt is, mikor Babits értesül Rákosi szabadulásáról:

UTOLSÓ LAPRA

A Gondolat-jel a Kar egészének lapja.

Szándékunk szerint független sajtóorgánum kíván lenni. A szerkesztők magukra is érvényesnek tartják a következő idézetet: "Bármely cikk megjelenésével, vagy meg nem jelenésével kapcsolatos dologban a szerkesztőség mindig vállalja saját döntését. A lapban való megjelenés csupán arra bizonyíték, hogy a szerzővel (szerzőkkel) egyetértünk a közlés kérdésében.

A publikáció gondolatísága, mondanivalója azonban (remélhetőleg) a mindenkori konkrét szerző(k) sajátja. A szerkesztőség tagjainak a már megjelent írások tartalmához való viszonya mindig tisztán olvasói jellegű, tehát személyes jog, magánügy." (G-j. 1985/2)

A "Folyóirat"-ot folyamatos rovattá szeretnénk tenni. Bárki által tértelt érdekes idézeteket szívesen közlünk.

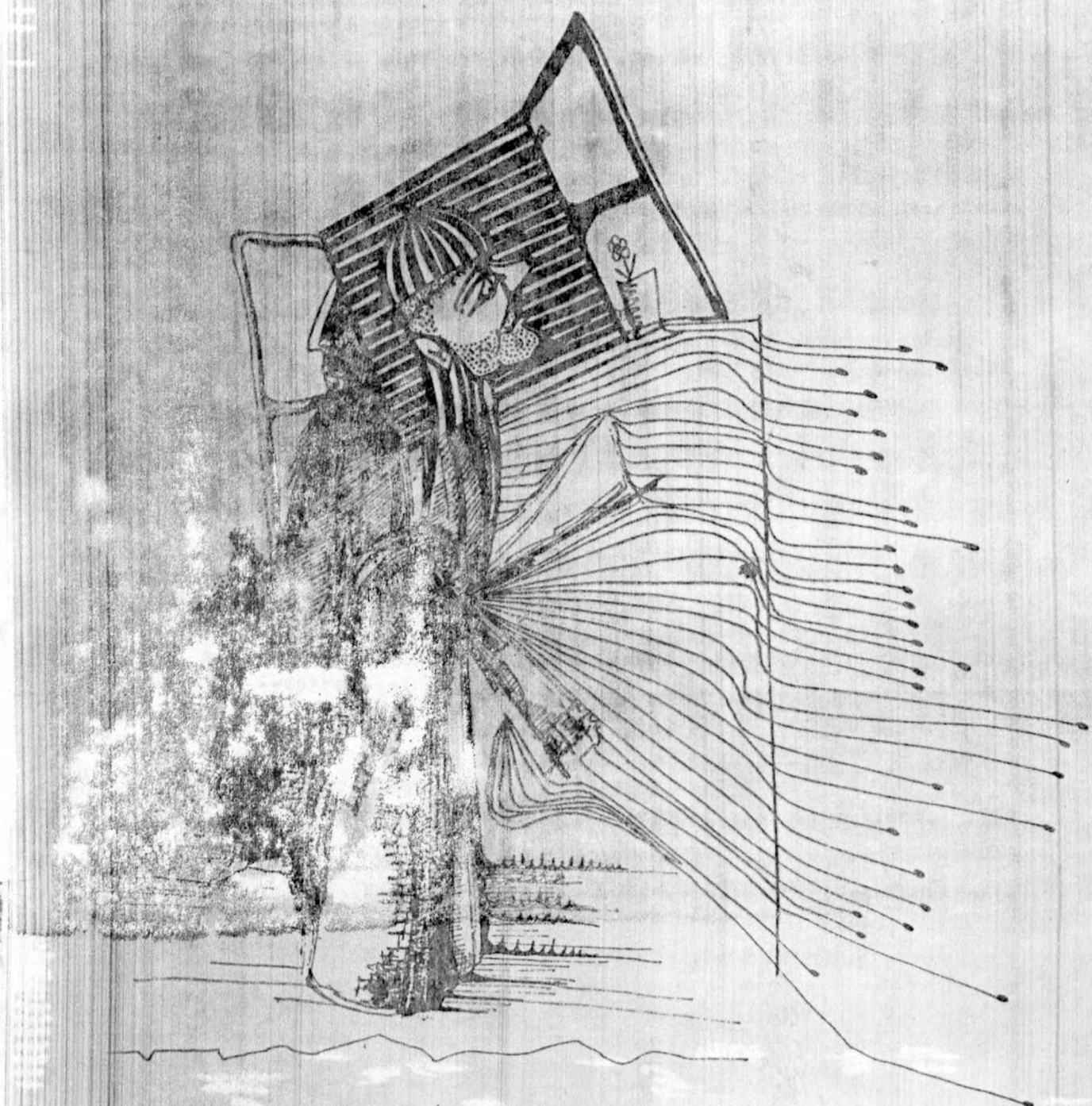
Ebben a tanévben ismét megrendezzük a BölHÉ-t. A korábbi hagyományról elterjedt híj szeretnénk bővíteni a résztvevők körét. Minden ezzel kapcsolatos ötletet (filmek, előadók meghívása stb.) várunk.

Címünk: 6722 Szeged, Egyetem utca 2-6.

Könyvtár: Magyar Irodalomtörténeti tanszékek Könyvtár
"Gondolatjel"

Szerkesztő: Póth István

Megjelelt az előző példányban

STALINE

Di. 20
M. D. 1989

1988. / II.

GONDOLAT-
JEL

